СИЙЛАХЬ-ЙОККХА КОТАЛО!

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ◆ ЕРА, 9 МАЙ, 1985 ШУ. ◆ № 56 (7091). ◆ Мах 3 кеп.

СЪЕЗДИЙ КРЕМЛЕВСКИ ДВОРЕЦЕ ХИННА ТОРЖЕСТВЕННИ СОБРАНИ

Советски наьха, дерригача лаьттан тIарча къахьегамхой уйлаши дагадоахкараши хIанз Советий Мехка дегагахьа — Москвагахьа лестад. Сийлахь-йоккхача Коталон 40 шу дизар дездеча деноша цун оаз юха а ек машара тIехьара низ бола тIахьехам санна.

Хоза кийчъа я Дворец. Юккъе В. И. Ленина барельеф а йолаш йолча сценана дехьеи сехьеи латт цифраш — «1945» а «1985» а. Фойе — бирсача шерашка толамаш даьхача эскара доакъойи предприятейи байракхаш, фронтий вIашагIтехача полкий. — ЦIеча майдан тIа Коталон параде дакъа лаьцарий штандарташ.

Зале — Коталон 40 шу дизар дездеча СССР-е яьхка социалистически мехкий партийно-правительственни делегацеш, коммунистическии болхлойи партей викалаш, мукъадаьннача мехкий партийно-правительственни делегацеш социалистически, социал-демократически, кхыча партей викалаш, паччахьалкхений деятелаш, дунен халкъашта юкъерча демократически доазол дехьарча общественнии организацей викалаш, кхыча мехкий тIема ветеранаш. Цига ба Советски Союзе аккредитованни бола дипломатически представительствашта керте латтараш, советски кхыча мехкийи журналисташ.

Гулбеннараша чIоаггIа, дIаьхдаь тIоараш а тохаш тIайийцар новкъостий **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. Л. Соколов, М. В. Зимянин, В. П. Никонов, К. В. Русаков.**

Президиуме ба иштта СССР Министрий Совета Председателий заместителаш, цхьайолча министерствайи ведомствайи кулгалхой, боккхий военачальникаш, тIемеи къахьегамеи ветеранаш.

Циггача ба социалистически кхычеи мехкий делегацешта керте латтараш.

Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъо яьккхача Коталон 40 шу дизара хетаь торжественни собрани хьаелл КПСС ЦК Политбюро члена, парте Московски горкома хьалхарча секретара В. В. Гришина.

Советски Союза Паччахьалкхен гимн ек.

Локхаш воински марш а йолаш хьачуяхь шовзткъа шу хьалха карайоалаяьча рейхстага тIа урагIъяха хинна Коталон Байракх, СССР Герзашцарча Низий кхаь тайпан байракхаш. «Победа» яхача Коталон ордена сурта кIал сцене Iоттаю уж. Царна лалла IодегIача санна латт сийлахьа ха.

Дош лу КПСС Центральни Комитета Генеральни секретара М. С. Горбачевна. «ЦIаккха а лергдоаца советски халкъа денале гIулакх» яха доклад йир цо. Докладага чIоаггIа уйла тIаяхийта ладийгIар, дIаьхдаь деттача тIоараша цкъа санна дуккхаза а юкъагIъяьхар из.

Шоаш къамаьлаш деш тIема шерашкарча советски наьха турпаленах, тыле хьинар ца кходеш къахьийга хиларах, тIом чакхбаьнначул тIехьагIарча шерашка беча хьинареча балхах дийцар Сийлахь-боккхача Даймехка тIема ветерана, Мосметростроя № 4 йолча гIишлонмонтажни управлене механика, Советски Союза Турпала А. С. Морухова, Белоруссе партизански боламе дакъа лоацаш хинначо, республика Iилмай Академе торфа Института лабораторе заведующе, Советски Союза Турпала Ф. А. Малышева, тIема шерашкарча къахьегама ветерана, В. И. Ленина цIерагIча Пермски машинашъеча завода слесара, Социалистически Къахьегама Турпала А. И. Мишланова, СССР Iилмай Академе президента, кхозза Социалистически Къахьегама Турпала А. П. Александрова, Житомирски областа «Большевик» яхача колхоза председатела, Социалистически Къахьегама Турпала Л. А. Любченкос.

ЧIоаггIа дегаш гIоздаьнна а болаш тIаэц торжественни собране дакъа лоацараша КПСС Центральни Комитетага, СССР Лакхехьарча Совета Президиумага, СССР Министрий Советага дохьийта моаршала письмо.

(ТАСС).

ЦIАККХА А ЛЕРГДОАЦА СОВЕТСКИ ХАЛКЪА ДЕНАЛЕ ГIУЛАКХ

НОВКЪОСТА М. С. ГОРБАЧЕВА ДОКЛАД

Деза новкъостий! ДоттагIий! Хьамсара хьаьший!

ДIаьхен бирсеи хиннад вай халкъа тIема диъ шу, хала хиннаб коталонга бода никъ. Юххера а хьатIаеттад советски салтечо, советски саго — Бакъ гIулакх тенна! МоастагIа вохаваьв! Котало вайгахьа я! — ала йиш йолаш хинна из сийрда майски ди.

Советски халкъо, цун майрача Герзашцарча Низаша гIаьметта оттаргйоацаш йохайир фашистски Германи, лорайир Даьхен паргIатои кортамукъален, мукъадаьхар Европа халкъаш. Фашизм йохаяр, коталонца тIом чакхбаккхар овлангара денз хувцам баь йола, дерригдунен исторически лоархIамера, кIалхара яьккхача адамленна хьалхашка социальни прогресса керда наькъаш, планетерча нийсхони чIоагIачеи машара перспектива хьайийлла йола событи а хинна дIаэттад. Вай котало дIаяхача хано йицъелийтаяц. Из я таханалцца яьхаи тIехьатIайоагIача хана яхаргйолаши йола дийна котало.

КПСС Центральни Комитето, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо, Советски правительства турпалча советски халкъа дег тIара даькъала дувц сийлахь-йоккхача Коталон шовзткъа шу дизар! ЦIей даькъала хилда шун, деза даймехкахой!

Таханарча дийнахьа нанадаьхено сий деш белгалдоаккх ший къонгийи мехкарийи, ший патриотически декхар герз бе а делла дизза кхоачашдаьча, Коталон бIаьсти хьатIаяйтара долла хIама даьча хIаране къонахчал, майрал, турпалал.

ЦIей даькъала хилда шун, деза турпалаш фронтовикаш, партизанаши подпольщикаши! Сийле хийла Даьхе бахьан долаш, лаьттан тIара вахар бахьан долаш тIем тIа шоана карагIдаьннача деналеча гIулакха!

ДIахо а сийленцеи хам беш лелаелаш берригача советски наха еза йола Сийлахь-боккхача Даймехка тIема доакъошхочун сий дола цIи!

Тахан мехко сий деш белгалдоаккх вай тыла, герз хьадеш, металл лоаладеш, ялат кхедеш хиннача, заводской цехашкеи шахтай забояшкеи, болата наькъашка, кхашкеи фермашкеи, Iилман лабораторешка а конструкторски бюрошка а Коталон сахьат гарга кхийлача хIаране къахьегама хьинари шийл тIех ца хинна денали.

ЦIей даькъала хилда шун, деза новкъостий! Сийлен хоастами хилба тIема шерашка шоай вахари къахьегами дезача цхьан декхара — «Долла хIама фронта, долла хIама коталонна!» — дIатийннача берригнешта.

Боарам боацаш да тIемеи къахьегамеи ветеранаш советски халкъо лархIари царна оала баркали. Шоана, новкъостий, котало бахьан долаш денхарийла ба мохк, цудухьа цIаккха а дицлургдац цунна цу хана, шовзткъеи цхьоалагIча — шовзткъе пхелагIча шерашка, тIема аренашка, хьинарга диллача шийна нийсса кхы цхьаькха ца хиннача къахьегаме шоана карагIдийннараш.

Шун сийлахьча гIулакхашкара кхетам эц советски наьха керд-керда доагIача ноахалаша, Iомалу уж къонахчал, майрал, денал долаш хила, боарам боацаш чIоагIа коммунистически идеалашта тешаме, нагахьа санна Даьхе кхайке долла хIама эшадара, шоай деррига низаш тIадахийтара кийча хила.

Котало бахьан долаш вай халкъо лайнараш докхий хIамаш да. ТIемо дIадихьад советски наьха ткъо миллион са. ХIара бар хIана бац аьнна бола дезал бисаб кхоаччара е гаргара саг воацаш, тIема ало боагабаь. ЦIаккха а лаьгIлургдац зуламаша даь лазар, боабаьрех йола гIайгIа. Цхьабакъда, Даьхенна дIаденна цар турпала вахар хиннадецаре, хургьяцар Котало а.

Массаза а яга лотаяьча цIера аланца, йоккхача мемориалашкеи гIаьххьача обелискашкеи, литератураи искусстваи произведенешка, вай ханарчар а вайна тIехьабоагIарий а дегашка даим яхаргья атаке баха хьалхагIа гIийттарий, шоай ноакхошца амбразураш дIакъийларий, фегарча тIем тIа таранаш яьрий, гранаташца танкашта кIаллийлхарий, матросски бушлаташ а ювхаш моастагIчунца вIаши качъихарий, моастагIчун кемаш бухьахийтарий, эшелонаш ахка ахийтарий, гуш йоацача фронте къонахчал долаш лийтарий, са дехка тIем тIа лаьттарий, е тIалоаттадаьча низаша а, е фашистски боангаша а лагераша а каг ца баьрий цIаккха а лергдоацача деналеча гIулакхех йола уйла.

ЦIаккха а сий ма довлда Советски Даьхен паргIатои кортамукъалеи бахьан долаш лаьттача тIемашка лийгача турпалий!

Йист ца хулаш цхьа минут яккхарца сий дергда вай цар.

Новкъостий! Германски фашизман японски милитаризман агрессена духьала бIарччача цхьан фронтаца лаьттад дуккха мехкаши халкъаши. Советски наха дагадоагIа, цар лаккха мах бу дунен шоллагIча тIема берригача доакъошхоша юкъара моастагIа вохавеча лаьцача даькъа, сий ду паргIато, машар, нийсхо бахьан долаш лаьттача къовсаме царна карагIдийннача деналеча гIулакхий.

Мукъаба сона планетерча цIена дог-уйла долаш мел болча наха еза йолча сийлахь-йоккхача исторически событе шовзткъа шу дизар советски халкъаца цхьана дездеш белгалдаккха Москве баьхача доазол дехьарча хьаьшашка дег тIара моаршал дала.

I.

Новкъостий! Хинна тIом вай Даьхен историна юкъебахаб Сийлахь-боккха Даймехка тIом санна. Советски наха дика кхетадора: са дехка беча тIем тIа къасташ яр социалистически Даймехка кхелаш — вай халкъаш паргIата хургда е лоалла оттаргда, къамий паччахьалкхе, мотт, культура йолаш хургда е цу дерригача хIамаех даргда, истори доацаш Iергда. Даймехка Iоажал яхьаш тIабенача кхерамо, патриотизма Iалаьмате боккхача низо берригa мохк гIоттабир халкъа тIема, сийлахьча тIема. Сийлахь-йоккхача ленински идеяшкара низаш нийдора советски наха. Цар дегаш ураувттадора вай исторе, кхыча мехкашкара тIагIийртача гIаьрахошта духьала халкъо лоаттабаьча къовсама турпалча оагIоша. Шоай Даймохк лорабе дIааьттаб уж.

Классови маIанга диллача фашистски Германецара вай тIом социализм эггара чIоагIагIа тIемаца империализма ударни низех тоссаялар дар. Iалаьмате йоккхий социальни эрагалонаш еш яр къона Советски паччахьалкхе — цу хана ткъаь пхиъ шу а даьннадацар цун. Кердача общественни строя тIехь-тIехьа йиззагIа хьаеллар ший кхолламаш дара таронаш. Вайна машар, алхха машар эшар. Партеи Советски правительстваи долла хIама дора тIом ца хилийтар духьа. Цунна тIаерзаь яр вай арахьара политикеи дипломатии.

ТIема кхерам тIехь-тIехьа дукхагIа хулаш лаьттача хьалашка, нагахьа санна из хьахьоабой, моастагIчоа тоха йоаггIача тайпара хIама тоха кийчлуш бар мохк. Парте советски наха хьехар фе хила, фашизм гоама хила, социалистически паччахьалкхе лорае кийча хила. Хадданза йоакхо йора цо тешамеча герзаца, кердагIча тайпара йолча тIема техникаца эскар кийчдара. Эггара хьалхарча пятилеткашка хьаяьча низ болча индустре ларда тIа чIоагIлора мехка оборонни низ.

ДуIал хьалхарча цу хана даьраш дукха хIамаш дар. Цхьабакъда, данза дарг мел доацар, тайп-тайпарча бахьанегIа, диззаи ший ханнахьеи даьдаккха вай вIаштIехьдаьннадац, кхийнадац.

Бирса яр тIема юхьиг. Къизен тийша болх боаллаши вар вайна тIаваьржа моастагIа. Цо техка хиннадар ший тIема машино болх миштта бу, шийна болх байтаб ше дIалийцача Европа мехкий экономикага. Советски Союза доалахьа хинначул шозза тIех яр цун еррига тIема-экономически потенциал. Совле противникагахьа яр из цIаьхха, дагадоацаш лата тIаварах. Вай оагIонгахьара нийса доацаш даь хинна цхьадола хIамаш а Iаткъар.

Лира тIом а беш тIехьашка дувлар ЦIе Эскар. Иштта Москвагеи Ленинградагеи, Волгага а Кавказага а кхоачаш тIехьашка дувларал халагIа цхьаккха хIама дацар. Вайна чухехкача гитлеровски бIуво вай халкъа тIакхоачаьяр ца хиннача тайпара йола саготонаш, гIайгIаш, зенаш дар. ТIом латтача юкъагIа критически хьалаш а нийслора вай. Цхьабакъда, тIемо хьалхарча денношке а денз хьагучабаьккхар социалистически общества вахара ерригача укладо хьакхелла моральни уйлан боккха низ, мехка кхел хIаране кара йолга кIоаргга кхетадар. Эггара халагIа йолча ханашка а байнабац котало йоаккхаргйолгах бола халкъа тешам, партех, вай бакъ гIулакх тоалургдолгах бола тешам. Деррига дуне цецдаьннеи гIоздаьннеи дар советски салтечун деналах, сийлахь-доккхача халкъа къонахчалах.

Шовзткъе цхьоалагIча шерре а моастагIчоа советски лаьттан тIа духьала эттача турпалча низо йохайир тIоа сегача санна тIом чакхбаккха дагахьа германски генералитето кийчъяь хинна план. Дуненна дагадоагIа дохаш ца хиннача Брестски крепоста, Москван, Ленинградеи, Сталинградеи, Киева а Минска а, Одессаи Севастополеи, Новороссийска а Керча а, Тула, Смоленскаи Мурманскаи къонахчал. Цхьабакъда, городаш лораераш турпалаш хилча мара хилац городаш турпала. ХIаьта тIемо из дог тешадеш хьа а хьекхар. Духхьал Севастопола оборонительни рубежашка боабир СССР-ах латалехьа даьча дерригача тIемашка гитлеровски эскарах баьннараш миссел бола моастагIчун салтийи эпсараши. Вай эскаро къизача тIемашка моастагIчун, гIоарал дохадора, опыти низаши Iоадора, котдувла Iомалора.

Духьала лоаттабелар мохк, событей лелам тIакIалтIакхессар. Советски тIемахоша фашистски гIаьр хIалакьдир Москвана, Ленинграда, Сталинграда юхе, Кавказе, хIалакьвеш хIама техар моастагIчоа Курски дуге, Правобережни Украинеи Белоруссеи, Ясско-Кишиневски, Висло-Одерски, Берлински операцешка.

ХIарабар исторе чухьа шийна нийсса кхы цхьаькха боацаш хинна уж тIемаш коталонца чакхдувлга сево вIаштIехьдаьккхад? Сево новкъостал даьд вайна ишттал хала дIаболабенна хиннача тIем тIа котдовлара?

Котало духдийнна хьасташ социализма овлах, советски вахара хьисапах, Сийлахь-боккхача Даймехка тIема деррига халкъ гIетта хиларах латт. ТIемо, Iалаьмате боккха тохкам хиларах тарра, геттара шаьра гуши тешшамеи бакъдаьл, исторе хоадамбеш бола низ духхьал мугIарера халкъ хилар. ТIем тIеи къахьегамеи цхьатарра турпалал а гойташ, шоай социалистически Даьхе кIалхара а яьккхай, лора а яьй беча къамех болча советски наха. Уж кхотабаьб, цар дегаш ураувттадаьд котало яккхарца бола каглургбоацача лоIама дегаш ураувттадеш дола масал а гойташ, къонахчал, сабар, денал долаш хиннача сийлахь-доккхача эрсий халкъо.

ТIем тIа дакъа лоацаш миллионаш хиннаб, цхьабакъда, шоай декхар довзаш доаца адамаш санна хиннабац уж боккхалга диллача ше морг ца хиннача цу тIем тIа. Цар турпаленца къаьгга хьагучадаьлар хIаране — мугIарерча Матросов Александрагара маршалга Жуков Георгий Константиновичага кхаччалца болча Сийлахь-боккхача Даймехка тIема тIемахой башха-дика гIулакхаш.

ЦIаккха а доврглдоацаш сий даьккхад вай Герзашцарча Низий тIема байракхаша. Октябрьски революце хьадаь ЦIе Эскар халкъа эскар дар. Советски салтечун белгалдолаш хинна хIамаш дар Даьхенна чIоаггIа тешаме хилар, къонахчал, тIема говзал. Къизача къовсаме гучадувлар цунах доахка Iалаьмате дика нравственни гIулакхаш. ТIом лаьттача шерашка Iалаьмате дукха нах боврo, доккха зе хиларо, моастагIчо леладаьча оакхарий гIулакхаша чIир лехара даькъера уйлаш керта чуйоалаяь толхадинзар цун хьаькъал. ТIом беш кот а ваьнна ше Германе мехка ваьлча, фашизмаца ший хинна моастагIал хилазар советски сага немций халкъаца. ТIом лаьттача ханне а волаьелар из машаре вахар тоадеча цунна гIо де.

Iалаьмате доккхийча, хьалхагIа цIаккха а бIаргадовнза долча тIемашка шерра гучаьлар вай полководцийи военачальникийи талант. Халкъа юкъера хьабаьнна, парте кхетам бенна болча цар хьагойтар шоаш дика тIехье а даймехка тIема искусства дикагIа йола традицеш дIахо кхухьараш а хилар. Низ а опыт а йолча моастагIчунна духьала тIемаш деш гучадаьлар, советски тIема Iилмеи полководчески уйлеи тIех хилар, хила мегаш дар хьалхе а стратегически гуш а тIаийяь решенеш творчески хьисапе йолаш а уж хилар, де лаьрхIа шоашта хьалхашка увттадераш цар тIагIерттан хьинареи кхоачашдар, салтийи эпсарийи тIема айденна дегаши кердача техника боккха низи цхьан тарбе хар. Сийлахь-боккхача Даймехка тIема гIорбаьннача полководцийи военачальникийи сийдола цIераш берригача мехка йовзаш я. Царех доккхал ду фронтовикаша, вай Герзашцарча Низаша, берригача советски наха.

ТIом дерригача халкъа хилар къаьгга хьагойтар ши миллион сагах лаьтта ополчени хьаяро, ханна моастагIчо дIалаьцача территоре тIа подпольщикаша лоаттабаьча къовсамо, партизански болам шерра баржаро. Фронта линел дехьа, моастагIчун тыле цхьаькха фронт яр — партизански. Миллион саг совгIа хиннача халкъа чIир лехараша дакъа лаьцар тIемаш деча. Доагаш дар моастагIчун когашта кIалхара лаьтта, хIаьта цу нийсхон цIерала хIалакьхилар мохк дIалийцарий дуккха дивизеш.

«ТIом, — белгалдаьхад Владимир Ильич Ленина, — хIара къаман дерригача экономически организационнии низашта беш бола тохкам ба». ХIаьта советски экономика сийленца чакхъяьлар цу халача тохкамах. Промышленностеи юрта боахамеи социалистически организаце теша а деш хьагойтар ший совленаш.

Iалаьмате халача хьалашка, хIанз а тIехьа фантастически хетача лоацача хана тIема гаьннарча мехка районашка дIаяхьа вIаштIехьдаьлар вай цхьа эзари ах эзари совгIа йоккха завод, онда материальни ресурсаши маьхаленаши. МоастагIа хьалетачул тIехьагIа шу доаллаше, Советски Союза малхбоалехьарча районашка арахецар ерригача тIема продукцех диъ дакъа дича кхо дакъа. Социалистически экономика тIех хилар къаьстта тешадеш хьахьекхар цун эффективность лакха хиларо, доаладеш хинна болати боаккхаш хинна кIори Германен цо оккупаци яьча мехкашкеи чул кхозза - диазза кIезигагIа боллаше, дукха хIама ца эшшаш шозза дукхагIа яр вай хьаеш хинна тIема техника.

СССР тIема экономика эффективни хулга Iалашдора паччахьалкхен плана йохаргйоацача авторитето, дисциплинаи тIадиллача гIулакхах бола бехктокхам цIенхаштта кхетабеш хиларои, инициатива, изобретательность, болхлой, ахархой, инженерий, конструкторий, Iилманхой уйлашеи деналои, наха шоай низ ца кхобеш къахьегаро, производства командирий организаторски говзало.

Iалаьмате боккха кхерам тIаэттача хана бокъонца цаI йола тIема лагерь а хинна дIаэттар вай мохк. Дувцаш ца хеза къонахчали денали гойтар советски болхлой классо. Эггара халагIа хиннача минуташка латаш долча эскара мугIараша юкъе ухар болхлой батальонаш, болх сацийтацар кхыметтел моастагIа бокъонца завода пенашта юххе а латташ, уллув снаряд ши бомбаши лелхаш хиннача хана а. Лакхача сакхетамцеи организованностацеи цIаьхха а хьахьекхар болхлой классо ше советски общества хьалхале лелаю низ хилар, де мел дезаш хиннар дир Котало яккхара.

ТIом лаьттача хана чIоагIа йий хьожаш баьча тохкамах чакхъяьлар болхлой классеи ахархойи союз, юрта боахама социалистически система, колхозни строй. Мел эшар лоаттадеш хинна мехка кертера районаш моастагIчо дIалийцача а нах, техника кIезига хиннача а хьалашка Iалашдора юрташкарча къахьегамхоша фронта а тыла а кхача, хIаьта промышленноста бийдал лоаттаелга. Де йиш мел яр дора колхозхоша, совхозийи машинно-тракторни станцейи балхахоша моастагIа вохавара, сийленца кхоачашдир Даьхенна хьалхашкара шоай патриотически декхар.

Дерригача советски халкъа санна, дагадоаллар моастагIа эшавелга долаш яр советски интеллигенци. Вай Iилманхой, конструкторий, инженерий талантои къахьегамои хьайора шоай характеристикага диллача моастагIчун тIема техникал тIех хинна самолеташ, танкаш, йоккхий топаш, минометаш, герзий кхыдола тайпаш. Из да а дар котало яккхара дола низ бола герз.

МоастагIчунна духьаларча бирсача тIема наьха дегаш ура а увттадора уж хьал а хьебора публицистика ирача мугIараша, художественни проза сийрдача образаша, патриотически иллеша, фильмаша, спектаклаша, стихаша, плакаташа.

Даим дагалаттаргда халкъа тIом болалуш кхийна хиннача а тIом лаьттача шерашка кхийнача а цIера ала баьгача 40-ча шерий комсомольций, берригача кагирхой турпала гIулакхаш. МоастагIчунна духьала тIом бе болабелар Октябрал тIехьагIарча хана Iобаь, социалистически строе кхебаь. Зера хана денз цун революционни, коллективистски морали психологии чуенна бола нах. ХIаьта цар гош аганзар, майрра дIаэттар тIема хьалхарча юхьиге, лайра тIема ханара ерригa халонаш, цу тайпара бола кагирхой кхебе а кхетам бала а могаш бола мохк эшабе йиш ца хилар дIа а гойташ.

Иштта дар гIулакх фронте, иштта дар тыле. Фабрикашкеи заводашкеи, колхозийи совхозийи кхашка ши кулг вIашка ца дуллаш къахьегаш бар кагий нахи мехкарийи, кхувшбоагIаш хинбараш. Оалаш да, кIаьдбалар фуд ца ховш бора цар болх. Шеко а йоацаш кхетадеш да, царна из ховш хилар. Амма царна ховра латаш латтача мехка шоай къахьегам чIоаггIа эшилга а. ХIаьта тахан а миллионаш болча хIанз вайца бахаш болча наха къаьстта деза да шоай тIема ханара къонал, тIема ханара берал.

Царна чIоаггIа дег тIара баркал а оалаш дувц вай советски кхалнаьха турпала гIулакхех. Бакъда, кхалнаьха гIулакх дац тIом. Амма кхерамах дош а ца хеташ къонахашта нийсса ухар уж атаке, майра летар гоамача моастагIчоа духьала, тIема юкъера дIакхухьар човнаш хиша салтий, медсанбаташкеи госпиталешкеи уж берзабора. Кхалнаьха денали кIаьда кулгаши бахьан долаш ца бовш а биса бахаш ба тахан миллионаш бола тIемахой. ЦIаккха а дицлургдац халкъа къахьегама фронте цар гойта денал. Доккха денал а гойташ, безама йIовхал мел а ца йолийташ тIема быта ерригa халонаш ла, дIабаьннарий гIайгIа е езаш бар советски кхалнах. ЧIоагIа раьза да вай советски патриоткашта. Котало яккхара цар даьча гIулакхех кIоаргга дег чура баркал да царна.

Вай мехка духьаларча агрессе планаш увттаеш, Советски Союза халкъаш вIаши духьала даха, къамашта юкъера моастагIал хьалхьоаде лерхIаш бар фашисташ. Цунах хIама хургдолаш дацар. Агрессора духьала къовсам лоаттабара иштта тIемо мехка дерригa къамаши народносташи вIаши кхотадаь дола масал адамленна хьалха цIаккха довзаш хиннадац. Халкъий вежарашха долча доттагIаленца ший берригача низаца белгалдувлаш дар ленински къаман политика хьаькъален гаьнна хьалха хургдар гуши хилар. Сийлахь-йоккха социалистически союз чIоагIа йолаш а йохаргйоацаш а йисар.

Фронте а тыле а беш хиннача Iалаьмате боккхача балха кулгалдеш яр парти, цун Центральни Комитет, ВКП(б) ЦК Генеральни секретарь Иосиф Виссарионович Сталин керте лаьтта Оборона Паччахьалкхен Комитет.

Наьха бокъонца йола денале штабаши политически организатораши хинна дIаэттар партийни комитеташ. Массанахьа — салтий онопашка, партизански отрядашка, подполье — болх беш яр партийни организацеш. Дог тохадолийтача дешаца, шоай масалца бIухой денал айдора политболхлоша. «Сийлахь-боккхача Даймехка тIема истореиа, — яздора 1942 шера «Правдас», — эггара сий долашагIеи лоархIаши волча сагах цаI санна юкъегIоргва автомат бе йоаллаш, маскировочни халат дувхаши каска тIатуллаши лакхеи сийдолеи декхар Iалашдара — германски фашисташ хIалакбаь шоай Даьхе мукъаяккхар духьа хьалха водаш а шийна нах тIехьабоахаш а хинна политрук».

Коммунисташ къовсама эггара кхерамегIа, эггара бехктокхамегIа йолча участкашка увттар. ХIара пхе коммунистах виъ цу шерашка эскаре е оборонни предприятешка вар. Цига хьожабаьбар Центральни Комитета членаш, дикагIйола партийни кадраш. Фашистски гIаьрахошца лаьтача тIем тIа вийнав кхо миллион коммунист. Цу турпала шерашка пхи миллион совгIа саг парте дIачувахар.

Ленински партех къовсам лоаттабеча халкъаца цхьана дIаIийна тIом бу парти хилар. ТIом беш эггара халагIча — вай исторе тIема хана Даьхен кхел бахьан ший геттара боккхача бехктохкама лакхален тIа хилар из, мохк коталонга а бигар. ТIема шерашка чIоагIъелар вай парте морально-политически авторитет, халкъа хьалхашка кхы а лакхъелар коммуниста цIи. Вай, ленински парте членаша, массаза а еза лелаергья из, доккхал а дергда.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ЦIАККХА А ЛЕРГДОАЦА СОВЕТСКИ ХАЛКЪА ДЕНАЛЕ ГIУЛАКХ

(Йистедоалар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

ТIем тIа вай герз, экономика-политически строй котъяьнна Iаьзар. Из яр шоай духьа революци хинна, советски нах тIем тIа лаьтта а байна а йола идеяш толара котало. Из дар гуманизман нийсхони лакха принципаш, шоашца йола вай идеологи а мораль а фашизма адамаш гоама долча идеологел котъялар.

Советски Эскаро сийленца кхоачашдир халкъаш мукъадахара дола ший сийлахь-доккха декхар. Лоал оттаяьча Европе из кхаьчар из мукъайоаккхар а йолаш, цо тIом бора тIоми фашизми дIаяккхар духьа, Европа халкъа чIоагIачеи тешамечеи машара хьалашка дахийтар духьа.

Коталон ди белгалдоаккхаш вай доагIаш дола сий ду союзни эскарий — США, Великобритане, Франце салтий тIема денала. Югославски халкъа а цун къаман кортамукъален эскара а чIоагIали денали цIаккха дицлургдац вайна. Вай доккха сий ду оккупированни, бакъда караяха ца тигача Полшас денале лоаттабаьча къовсама. Вай бIухошца цхьана дIа а этта советски лаьтта, хIаьта цул тIехьагIа шоай мехкаш мукъадоахаш тIом беш хилар польски эскари чехословацки эскари.

Гитлеризм йохаеча шоай дакъа лаьцар партизанаша — патриоташа, подпольщикаша, хIаьта тIема тIехьарча этапе — Болгаре, Румыне эскараша, Венгре эскара доакъоша а. Оккупанташта духьала тIагIертта тIом беш хилар албански греческий халкъаш. Вайна дагабоагIа гитлеровски режимаца низ дукха эшашагIа боллаше а немецки коммуниста, беррига антифашисташа къонахчал долаш лоаттабаь къовсам.

Советски наха лакха мах бу сопротивлене болама бIухой хиннача денала. Цун хьалхарча мугIарашка хилар Францо, Итале, Норвеге, Дание, Бельге, Голланде, Малхбузерча Европа, кхыча мехкий коммунистически партеш. Нацистски тиранена духьал, шоай кортамукъалеи къамаш шоай лоIаме хилийтари духьа лоаттабеча къовсама халкъаш хьалгIетта а дора, вIашагI а тохар цар. Дуккхача коммунисташа шоай са дIаделар моастагIа эшаваь котало яккхар духьа. Французски компарти исторена юкъеяхар топаш тохаш боабеш хиннарий парти хиларах тарра.

Дунен шоллагIча тIем тIа из чакхбаллалца ший союзнически декхараш тешаме а болаш, боккха лоархIам бола гIулакх дир вай мехко милитаристски Япони йохаеча. Вай айхха цхьана сийлахь-доккхача китайски халкъаца тIема гIулакхаш деш дар. Вайца цхьана юкъарча моастагIчох денале латташ хилар Монгольски Халкъа Республика тIемахой а. Японски захватчикашца тIагIертта къовсам лоаттабир Вьетнама, Корея, Азе кхыча мехкий патриоташа.

Цу ханарча событешка а хьежа, юкъарча моастагIчоа духьала халкъаша цхьана лоаттабаь тIом дага а бохаш, вай доккхал а деш белгалдоаккх дунен шоллагIа тIом советско-германски фронте чакхбаьнна хилар. Духхьал укхаза хилар фашистски агрессора деррига шийна хиначох 70 процент зе.

Сийлахь-доккха а дицлургдоацаш а да Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъа карагIдаьнна денал дола гIулакх. Бух боацаш дукха хIама шоашта чулаьцар тIема шераша — лайпа йоккха хало а коталон дегаIоз а, къизача тIемашта хинна майрал а доккхала доацаш къахьегаш карагIдаьначун сийле а.

Вай коталоно чIоагIа лакхйир Советски Союза дунен халкъашта юкъера авторитет. Цо советски наха чуйоссайир патриотически уйлаш. Коталонах вайна хиннаб, болаш а ба хIама кхоллара геттара йоккхий планаш кхоачашъяра, вай Даьхен — Советски Социалистически Республикай Союза низ чIоагIбара а из дIахо тоаялийтара а вай хьинар массаза ай ергдола дог гIоздоаха хьаст.

Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа котало яккхар — из цIей да, массаза вайца хург а долаш.

II.

Новкъостий! Коталоно вайна денна эггара керттера дар, эггара дезагIа дар фуд аьлча, из да даха а къахьега а йиш хилийтар. ТIемо баьча тохнамо хьахьекхар: вай общественни строй эшалургйоацаш йолга, цун вахара низаш бух боацаш долга.

Машареча вахаро доккхий хIамаш дIадех, цо чIоагIа тохкам бу экономика цахаддаш дегIайоалаелга, общественни отношенеш даим эргайоахаш товелга, наьха балха хьалаш а вахар а тоаделга Iалашде общественна магара.

Чакхдаьннача шовзткъа шера итогаш еш, бIубенца ала йиш я машаре дегIаахара наькъа тIа социализмо ший Iалаьмате йоккхий таронаш а совленаш а дог тешадеш дIагойтай, аьнна.

Ханна боккхагIа болча наха дагадоагIа мел унзара сурт дар оккупантех мукъаяьхача районашка хиннар: хIалакдаь лаьтта, дохадаь цIенош, болх ца беш латта домнаш, сайца шахташ.

Йохаяь яр 170 гаргга город а поселок а, 70 эзар юрт, 25 миллион гаргга саг тIа тхов боацаш висар, Итташ эзараш йохаяь лаьтта промышленни а юрта боахама а предприятеш. Халкъа къахьегамо хьакхеллача мехка къаман ганза кхоалагIа дакъа гаргга тIема алано доагадир. ЦIаккха а цхьанна хIаманца а диста йиш яц эггара унзарагIа дар, юхаметтаоттаде йиш йоацар — миллионаш болча советски наьха вахар.

Социализм гоама яраш догдоахаш бар боахам бохабаро а вай мехка хиннача эзено а из тIехьабутаргхиларга, малхбузенах тийша хургхиларга. Цхьабакъда, хIанз а кхоачашхилаизар цар лийрхIар. ТIатеIIа, шоаш ца кхобеш болхлоша, колхозникаша, интеллигенце къахьегарах юхаметтаоттайир моастагIчо йохаяь ихка городаш а юрташ а, заводаш а фабрикаш а. Духхьал кхо шу мара эшанзар СССР-а тIом хьалехьа хиннача промышленностерча производства боарамга кхачара, хIаьта юрта боахаме — пхи шу.

ТIом чакхбаьннача атта доацача шерашка советски наха гойта цхьаькха денале гIулакх, хIама хьакхоллача гойта денале гIулакх дар из. Социализм хьаяра сийлахьча де лерхIараша дегаш ураоттадаьча халкъа фу карагIдаргда ше долчча бесса хьагойтар цо. Цу хана деnз экономически, социально-политически, духовни дегIаахара деррагача лостамех гаьнна дIахьалхашкахьа бахаб вай мохк.

Советски общество тахан — из я чIоагIа дегIаена экономика йола общество. ТIом хьалехьа хиннача 16-зза совгIа йоккхагIа хиннай мехка къаман доход, 24-зза дукхагIа арахец промышленни продукци. ДегIаьлхача капиталистически паччахьалкхенийчул шозза сихагIа гIа баьхаб вай индустре. Дунен моллагIча державас арахецачул дукхагIа чон а болат а, мехкдаьтта а газ, а, цемент а минеральни удобренеш а, станокаш, трактораш, ялат чуэца комбайнаш, продукце дукха кхыдола тайпаш хьаду СССР-о.

КIоаргга хувцамаш хиннад производства структуре а Iилман-технически даькъе а. Атомни, ракетно-космически, электронни а микробиологически а санна дола промышленноста керда доакъош хьадаьд. Центре а Урале а, СибарегIа а Гаьннарча Малхбоалене а, Средни Азе а Закавказье а — ерригача регионашка хьахиннай е вIашагIъехкаш латт низ бола производственни комплексаш. Мехка дукха я энергетически липеш, мехкдаьтта проводаш а газови магистралаш а. Эзараш километраш каналаш даьд, цхьан хана йокъал лаьтта аренаш хувцаеннай, дIайиiна хIамаш хьувкъаш да ушалаш хинна лаьтташ. Цу итт шерашка Даьхен экономически карта вIалла а довзаргдоацача даьннад.

Наьха санна хувцабеннаб общества производительни низ, хIама хьакхолла цун потенциал. ХIанз СССР-е я йоккха говзал йола, чIоагIа дийша кадраш. Болхлой а колхозникий а профессиональни говзал, юкъара культура, лаьрххIа йола знанеш наьха санна лакхъеннай. Вайцига хьахиннай инженерий а Iилманхой а йоккха отряд.

ТIом чакхбаьначул тIехьагIа советски Iилмо а технически уйлано а цкъа даьха ца Iеш, дуккхаза а Iалаьмате доккхий толамаш даьхад дунен Iилман-технически прогресса лоархIамегIарча лостамашка. Советски Союзе хьалъяьй хьалхара атомни электростанци а хьалхара атомни ледокол а, сигала яхийтай хьалхара спутник. Космически орбита лакхален тIара лаьтта бIаргадайна хьалхара саг советски гражданин Юрий Гагарин вар.

Советски общество тахан — из я халкъа хьал-таро дамн тоалуш йола общество. Экономика сихха айяро йиш хилийтар, халкъа боахама потенциал дIахо лакхъяра ю терко лаьгI а ца йолийташ, къахьегамхой хьашташ диззагIа кхоачашделга дIадоладе, укхаза а дог тешадеш дола толамаш даха. ТIом хьалехьа хинначул 6-зза дукхагIа я бахача наьха сага-сих кхоача реальни доходаш. Геттара дукха хьалду нах чу баха цIенош. Дикка дукхагIа хиннай больницаш а поликлиникаш а, берий бешамаш а яслеш а, бытовой гIулакхаш ду учреждененш.

Советски общество тахан — из я халкъ дукха дийша а культура йола а, дIаьхий духовни вахар дола общество. Нагахьа санна тIом хьалехьа дукхагIча даькъе физически болх бечарна юкъе бIаьшех пхи саг мара лакхера е лаьрххIа юкъера дешар дийша хиннавеце, хIанз — 82 саг ва. Вай заманхо — шерра культурни а политически а кругозор, лакха интеллектуальни хьашташ дола саг ва.

Советски общество тахан — из я йоккхагIйола социальни проблемаш къоастаяь общество. Тоалара кердача лагIа тIа яьнай общественни отношеней ерриге система, болхлой класса, ахархой, интеллигенце союз чIоагIъеннай городан юртан юкъера, физически а кертаца беча балха а юкъера нонагIо йола башхалонаш дIаяхара наькъагIа кхы а дIахо дахад вай. Къамаш а народносташ а тоадалар органически дувз уж массе оагIорахьара гаргадахарца. ХIара сага сакхетам чу а дега чу а кIоаргга чуйижай цхьан дезала — кердача, исторена ца яйнача социальни а интернациональни а общества — советски халкъа чувоагIаш хилара уйла.

Советски общество тахан — из я боккъонца йолча, реальни демократе, граждански сий а бокъонаш а, цар лакха бехктокхам лоархIаш йола общество. ТIа-тIа шерагIа а хьинарегIа а дакъа лоац къахьегамхоша шоай мехка, шоай коллектива гIулакхашта юкъе, халкъа социалистически самоуправлене система эргайоахаш тоаю.

Сийлахь-йоккха Котало яьккха шовзткъа шу даьннача тIехьагIа Советски Союз коммунистически кхоаненга долха наькъаш бIубенна декъа низ бола а тоалуш йоагIа а держава.

Шеко йоацаш да вай толамаш. Цхьабакъда, дегIаахара диалектика миштай аьлча, из я даьхача мулаша исторически горизонташ шердеш, халкъа хьалханка кхы а чоалханегIа, бехктокхамегIа декхараш увттадеш. Цу тайпара декхараш тахан вайна хьалхашка а латт. Цар маIан — экономике, социально-политически отношеней а институтий а системе, миллионаш болча советски наьха къахьегама а вахара а хьалаш бIарчча хьанийцача общество кердача дикагIча хьалага кхачанза ярг ца хилар.

ТIехьа а ца тетташ сихха кхоачашъе езача проблемашта хетаяь яр КПСС ЦК апрельски Пленум. Вай деношнара керттера декхар лоархI парте советски обществана социально-экономически прогресс елга хоадамболлаш сихдар. Из хьахьекхад дерригача вахаро — чурча хьалаша санна, иштта дунен халкъашта юкъерча гIулакхаша а. Дувцар да, хьалхарча даькъе, Iилман-технически уйлаша хьакхеллача эггара кердагIа долча карагIдийнарех дизза ког гIортолга а еш, халкъа боахам сихен леррагIен дегIахувлилга. ДIахо а халкъа хьал-таро тоае, мехка экономически а оборонни а низ чIоагIбе, дегIаена социализм массе оагIорахьара эргаяккха йиш хулийтаргйола ларда я из.

ХIанз экономически дегIаахара даькъе керттердар да — ма могга дикагIа ресурсех пайда а эцаш, бухсоцаш хьахулаш дар дукхагIа хулийталга. Цу лостамагIа мах бе беза хIанзарча экономически гIулакхий. Лоаццача хана, геттара кIезигача исторически юкъа вай декхарийла да къахьегама овсарлеи продукце дикали лакхъяра даькъе эггара толашагIйолча коталонашка кхача, бIарччача производства эффективность лакхъе. Иштта да кхоачашдинза дарг а доацаш хIанз тIадожадеш дар.

Цу гIулакхага чхачара бола керттера никъ — Iилман технически прогресс яр. Из сихъярга, халкъа боахамерча Iилманен техникаьен карагIдийнарех дикагIен сихагIен пайда нийбарга хьежка хургья керттерча даькъе вай дегIаахара темпаш, капитализмаца экономически яхь лелаяр.

Цхьан дешаца аьлча, кердача исторически хана, советски обществана хьалхашка увтташ дола декхараш Iалаьмате доккхий да. Цхьабакъда, уж толаме кхоачашдара мел эшаш йола тароиаш йолаш я вай, лерхIаш дар кхоачашданза а Iергдац.

Вай тешаш да, социалистически система собленаш, кердача исторически хьалашка советски обществана дика накъаяргхиларах. Цхьабакъда, тIехьа ца тетташ а дуккхача даькъе керда дола а гIулакхаш кхоачашдар да хIанзарча хьалаша, иштта дегIаахара йолча перспектива хьашташа дIа ма дехара, социалистически хьисапе доалдара йола формаши методаши, экономически социальни кулгалделга юкъедоаладар.

Кулгалдар эргадаккхара йолча вай стратегена юкъейоагIа «Социализма хила еза **ший тайпара**, ший приемашца, аргда вай хоадамболлаш, **советски** приемашца дIахьалхашкахьа ухилга чакхдоаккхаш» яха ленински идея Производства эффективность лакхъяра, дикала хьокхамаш тоадара эггара дукхагIча боараме стимулировани а еш, де дезар да боахама механизмана иштта йола формаши структураши яр, Iилман-технически прогресс елга сихдара из тIа а ерзаеш.

Вайна деррига карагIдувлачун лард — халкъо хьакхоллаш дар. Шоай социалистически Даймехка кхелий чIоагIа хьашт долаш ба къахьегамхой, цар къахьегама а политически а хьинар — из хиннад, долаш а да общественна прогресс елга сихдара чIоагIа низ телаш дар, ерригa халонаш а духьаленаш а толаме эшалйтар. ХIаьта хIанз чIоагIа лоархIам болаш да наьха юкъарча инициативана бизза никъ хьабеллар, социально-экономически даькъе дегIакхувлара йола юкъмоттигера проблемаш кхоачашъяра из тIаерззар.

Къахьегама сага хьинар цхьаккха хIамо сиха дегIакхувлац социальни нийсхонах болча цун тешамо санна. Парте деррига а дерга цу гIулакха тIехьа. Социалистически принципашта тIера буллараштa, моллагIаш дале а негативни гIулакхаш леладераштa чIоагIа никъ бехкар, къахьегаш а боацаш пайда бар дола деррига хьасташ дIакъовлар, цунца цхьана а хьинаро къахьегараштa материальни моральни поощрени яра лоархIам айбар — из да лоархIаме социально-экономически, политически, идейно-кхетама декхараш кхоачашдар, белгалдаьха толамаш дахара миллионаш бола къахьегамхой чIоагIа тIанхувш хилийтар, цар кхетами организованности кхы а лакхагIа айяр.

КПСС XXVII аргIанарча съезда накъадолхача хана, цун Центральни Комитето ший низ кхоачар ду общество дегIакхувлара де дезаш дараш, массе а болча къахьегамхой хьашташи дагалаттараши дизза кхоачашдара парте политически никъ тIаберзабара. Цун тIехьа а йолаш, цо хадданза эргабоах ший болх, партийнии паччахьалкхени кулгалдара формаш.

«Силен низаца, энерге низаца, дукхагIа опыт хиларца, дукхагIа тайп - тайпара хиларца, йоккхагIа талант хиларца» яхаш Ленина хьийхача бесса гIулакхаш леладе хар чIоагIа лоархIам болаш да вайна тахан. Дувцараш, тешам телар, деррга яхаш дош телар кIезигагIа а хулийташ, дукхагIа хилийта деза бокъонца дола гIулакхаш, практически чакхдоахараш, бехктокхами принципиальности, болх дика дIабахар, наьха терко яр, ше кура-сонта воацаш хилар — из ба ерригача кадрай, цар идейностеи компетентностеи мах бара бола керттера бустам, из да балха стилагареи методашкарем парте хьадехаш долчун маIан.

Социально - экономически дегIакхувлар сихдара, чIоагIа а массе моттигашка а порядок хилийтара, организованности дисциплизеи чIоагIъяра лоаттабу къовсам могабеш, раьза болаш хьаллоац советски наха. Парте политиках халкъ тешаш хилар чIоагIа лоархI КПСС Центральни Комитето, цун Политбюрос, Советски правительства, хIаьта цар шоай деррига низаш тIадерзадергда из тешам ца боабара.

Парте ерригача политика ког гIортолга еш дар да советски наьха творчески низехи кайоалаш хиларахи чIоагIа тешаш хилар. Гуччахьарча тIем тIа моастагIа эшаваь, возрождене тIема тIехьара хала шераш лайна, ший социалистически Даьхе дегIакхувлача тамашийна толамаш даьха дола халкъа кердача исторически хьалашка а котдаргда, хано вайна моллагIа тIадахьачоа доагIаш дола жоп лургда цо.

Партена дика гуш да мехка хьалхашка латташ дола декхараш, уж толаме кхоачашдара наькъаш, дIахо хал къа хьал-таро айяр духьа кердача хьисапе а чIоагIа а экономика дегIайоалаяра советски нах оарцагIбоах цо. Из дувзаденна да бирсача тIема шерашка, иштта социализм хьалъеча машарерча шерашка советски наха шоай низ ца кхобеш къовсам лоаттабаь дола гIулакх сийленца дIахохьош хиларца.

III.

Новкъостий! Дегаца а уйланца а тахан шовзткъеи пхелагIа коталон бIаьсти вайна дагаехача, хила доагIаш дола хаттар отт: гIулакх хинадий-хьогI вай а, вай бераш а, вIийии йиIийи бераш а иразеи машареи вахар долаш хилийтара миллионаш болча наха тIом беча хана тийсача синах?

ХIаа, гIулакх хиннад! Цхьабакъда, кхы тIа де дезар дукха да, дахаш долча вайна а тIехьа тIайоагIача тIехьенна а вай планета лоралра — адамий юкъара цIа, наьха вахара юкъера юхабоагIаргбоацаш дIабаккха тIом.

Шовзткъа шу — цхьашa хIаманца нийсийча а кIезига ха яц. Хано ший дар дIадех: боккхий хиннаб Котало яьккхачул тIехьагIа баьраш, доккхий хиннад цар бераш а. ДукхагIчарна дунен шоллагIбола тIом — цар шоай опытаца дувзаденна хинна хIама дац. Цхьабакъда, тIемо юхейитай цун итогашеи урокашеи дуне дегIадара беррригача леламаи хьисапаи, наьха сакхетама хIанз а тIехьа воздействи еш йола тIехьале.

Дунен шоллагIа тIом хьахуллаш латтар Европа лаьтташкеи океаний аренашкеи топаш етта йолаялехьа дуккха хьалха. Адамашта цун унзара Iи тIадера Iаьдала керте гитлеризм ца хилийтара цхьаболча политикашта хIама де ца магарах, хIаьта вокхарна лапзар цуниа духьале е. ХIанз вайна дукхагIа а дикагIа а хов, цу хана ховш хиннача гера Iоаде, агрессе потенциал йоаржае, тIема авантюришта кийчо е фашистски Iаьдала кликана новкъостал хьан даьд а мишта даьд а.

Из малхбоаленна тIа а ерзаеш, германски фашизмана экспанси яра монополистически капитала керттерча группировкаша манипуляци е гIерташ леладаьраша хьагойтар политически бехктокхам вIалла а ца хилар. Советски Союза Гитлер тIалотаве чурбаьнна гIийртарий цIераш санна дуне мел доалача хана эхь долча книжка тIа бусаргба Мюнхенски тийша болх. КIоарга политически склероз а долаш, цамогаш хила веза из дицлур.

ХIанз сел лоархIаме дац 30-ча шерашка буржуазни политически паччахьалкхени деятелех ца ховш гIалаташ дувлийтараши классови хьашташ дагадаьхкараши малагIа ва къоастадар. Истерe хувцаргъяц бехк баь ше яь приговор: малхбузехьарча паччахьалкхений «Мюнхенски политика», цар духьале ца ярах гитлеровски агрессе йоккха трагеди Европерча дерригача халкъашта тIаоттар. Советски Союзо тIатеIIа тIахьехамаш дешехь, нацистски авантюристаш юхатохара цхьан фронта духьалъотта ца тугаш хиннараша леладаьр зуламе хIама дар. Катастрофа ярах бола бехктокхам царна тIера хано цIаккха а дIабоаккхаргбац, из ца хилийта йиш яр цу ханарча малхбузехьарча кулгалхой бIаргаша социализм гоама хиларо боад теха ецаре.

Халахете а, исторе цIаьккха а хьахьокх. ХIаьта тахан — хьалха цIаккха ца хиннача тайпара, дувцар сенах да аьлча, из да дуне хIалакде гIерташ, хIанз — ядерни тIемаца а деш, лелабу дIабаккха гIертарий тийша болх фе теркалбе беза яхарах.

Белгала а бокъонца а ха деза вай деношка адамленна мичахьара кхерам тIабоагIа. Советски Союзо тIом хилалехьа хьалхагIа санна чIоагIа хоам бу кхерам тIабоагIаш хилар дIахойташ. Кхы тIа а цох лаьца дувцанза далац нацизмо кхайкаеш лелаяь «советски тIема кхерамах» йола миф воча уйлаща йоаржаяь ювцаш хиларах.

Мел чIоагIа истори юхаязде фальсификатораш гIертарах дунен тIарча халкъашта хов фашизма кхерам тIабоагIа аьнна эггара хьалха хоам баьр а оарц даькхар а Советски Союз йолга. Хьахулаш лаьтта чума яха кхераме лазар дIа-юха ца дархийташ дIадоаккхача къовсам лелабе хьадда йола программа юкъейоалаьраш коммунисташ бар. ТIеххьара, хьаьрваьнна агрессор юхатохара йола дукха предложенеш еннар а Советски Союз яр. Цхьабакъда, цу дерригнех цу хана а оалар «коммунистически пропаганда» я.

Дукха хIама ца эцаш ерригa Малхбузен Европана оккупаци е, Париж дIаяккха, Лондона бомбаш етта, Пирл-Харбора тIалата бийзар эхь доацаш йийца расчеташи кIал кIийле йоацаш догдоахаш хиннараши юкъера дIадахара. ЦIеча Эскара тIехдика коталонаш яха йийзар фашизмаца лаьттача къовсаме Советски паччахьалкхенца цхьана гIулакхаш леладара хьакъехьара ваIадаш гуш бола материальни низ а хинна дIайолаяра.

Шербеннача фашистски кхерамо дунен тIарча хьалашка реально хьежа баьхар Малхбузехьара политикаш. Антигитлеровски коалице ерригача опыто дувца ца дезаш хьахьокх: социальни хьалаш тайп-тайпара долча паччахьалкхений вIаштIехьдоал юкъарча моастагIчоа шоай низаш тIадерзадара мегаргйола решенеш дIа-юха тIанйе а хьалхашка латта гIулакхаш эффективно чакхдаха а.

Советски наха дицденналац союзникаша вай мехка лаь материальни новкъостал. Бакъда, селла доккха дацар из, Малхбузе цхьабараша дувцача бесса, вай баркал оал новкъостал дарах, цох лоархI цхьана чакхдаьхача гIулакхий символ. ТIехьагIо мара хьайийлла еце а Европерча шоллагIча фронто белгала дакъа лаьцар юкъара къовсам дIахьоча.

ТIом чакхбаьначул тIехьагIа порядок вIаштIехьйоаккхача, фашизм йохайча дунен тIа этта керда ситуаци кхетаеча, Тегеране, Ялте, Потсдаме хиннача союзни конференцешка тIаийаьча решенеша коалице цхьана гIулакхаш леладара мехкашта юкъе дика атмосфера хьайир. Уж решенеш а ООН устав а, кхыйола дунен халкъашта юкъера цу ханара соглашенеш а цхьана гIулакхаш дара тIаерзаь я. Дукха хьийжача машаро дIа ма дехара, цар таро хилийтай, тIом чакхбаьначул тIехьагIа, территориальни дараш юкъе а долаш, чоалхане хинна дешаш къоастаде.

Цу дерригнех лаьца тахан къаьстта белгалдаькхача нийса хургда, дунен тIарча халкъий цхьа юкъара моастагI хиларца — ядерни тIема кхерам, керттерчарех цхьа декхар да — из кхерам дIабаккхар.

Укх бIаьшере империалистически низаша дунен тIа шозза цIий Iоухийташ дола тIемаш дIадоладаьд, цар уйла хиннай цу тайпара шоай классови гIулакхаш чакхдаха, шоай позицеш чIоагIъе, шоай эгоистически хьашташ кхоачашде гIийртаб. Цхьабакъда исторе кхыча тайпара къоастадир гIулакхаш. Цецвала воагIий-хьогI империализма авантюраш санна дIаболабенна шакхе а тIом — эхь доацаш, шийна тIIазар хурглац аьнна хеташ, низагIа мехкаш дIалувцача бийнаца дунен халкъашта юкъера бокъонаш язъю мотташ тийша хиннар — цIаькха хьалхадоаккх, цецвала воагIийхьогI уж шакхе а авантюра чакхъяьлар уж хьояь инициатораш бохабаь ца Iеш, хIара из массаза хьоаю тIом хьахулийташ йолча система ший кризисни бIарчча оагIув хьаеллаш а.

Даьхе кортамукъеи ший лоIамеи хилар лора а деш, советски халкъо кхоачашдора дунен цивилизаци фашизмах кIалхарьяккхара сийлахь-доккха интернациональни декхар. Фашизм йохаяр бахьан долаш чIоагIъелар прогрессивни, демократически низий позицеш, из бахьан долаш Европан Азеи цхьадолча мехкашка котъяьлар керда общественни строй. Болхлойи ахархойи хьалхара паччахьалкхе хьахилар немецки лаьтта а. Нацизманеи японски империализманеи духьала халкъа къовсам кIоргга социальни хувцамаш хилийтара дуккха нах тIакхувш хиларца айхха ийна къовсам латтача хана дика гуш лакхделар социализма идеяша нах тIаозаш хилар, чIоагI а елар, боккха низ хинна дIа а эттар дуккхача мехкий коммунистически партеш.

ТIом чакхбаьннача шерашка хьахилар социализма дунен система, боккха никъ а бир, хьахилар социалистически паччахьалкхений содружество. Лаьтта бокъонца чIоагIъеннача кердача общественни строяс дIахьекхар шевахаре мегаш хилар. Цо вахарга хьасомадаьхар миллионий творчески низаш, исторически масштаба хIамаш де йиш хилийтар лоаццача ханашка. Адамле дегIаахараи цун кхоаненнеи геттара йоккха воздействи е низ кхоача дунен система хиларах тарра этта я тахан социализм, машара эшалургйоацa фактор а халкъий кхерамзлен гарант а я из.

Сийлахь-йоккхача содружества паччахьалкхенаш мах бань варгвоаца опыт а шоай политика барттайна оттаяра шаьръенна механизм а йолаш я. Цхьа фронт а йолаш хул уж дунен халкъашта юкъера дешаш дувцача, хадданза хьаллоаттаду машари герз дIадаккхареи гIулакх, машаре дахара принципаш. Къаьстта лоархIам болаш я укхаза Варшавски Договора организаци, цун политически консультативни комитет, союзни паччахьалкхений вIашагIкхийтта герзащара низаш. ХIанз машараи кхерамзленнеи бола кхерам дIабаккханза болча хана, Варшавски Договора членаш долча мехкаша тIехьа тIайоагIача хана а динза дарг мел доацар дергда моллагIча тайпара а тIагIортарах шоаш лорадара. Из бакъдеш да Договор кхы цхьаькха хана а дIаьхдар, цун беррига доакъошхоша цхьан бартагIа из могадар.

ТIом хиннaчул тIехьагIа хинна кIоарга хувцамаш дувзаденна да колониализм йохарца. Хьалха колонеши ах колонеши хиннача хьахиннай итташ шоай лоIамера паччахьалкхенаш. Бакъда, уж дегIаахар цхьатарра хиннадац, ший айлуши лохлуши талгIеш, карагIдаьннараши трагедеши йолаш хиннад из. Бакъда, дегIадоагIача мехкий хIанз а къоастае езаш цхьа моллагIа йоаца проблемаш я — дIаяхача ханах юхейисараш а хIаьта иштта неоколониализма политиках хьахиннараш а санна яраш.

Цхьабакъда, кхы цхьаькха а да хIанз хIама ца эшаш колониализма система йизза дIаяккхарал совгIа, дуккха йола къона къамий паччахьалкхенаш дунен политике тIехь-тIехьа дукхагIа холуш прогрессивни лоархIам болаш хилар. Социалистически мехкаша хьинаре хьал а лоацаш, цар тIагIертта къовсам лоаттабу керда, дукхагIа нийсхо йола дунен экономически порядок оттаяра тIехь. ХIанзарча дунен халкъашта юкъерча вахаре лоархIаме фактор а хинна дIаэттаб кхычарех дIа па кхетара болам.

Вайна гуш ма хиллара, новкъостий, Коталон тIехьагIарча шовзткъа шера дунен политически карта радикальни хьисапе хувцаденнад.

БелгалйоалаШ готъеннай империализмо доал деш хинна сфера. Маневраш е, бехкам боацаш ший лоIам суверенни паччахьалкхенаштеи халкъаштеи качбехкацун хинна таронаш дуккха кIезигьеннай. Кхыча тайпара хинна дIаэттад шийна капиталистически дунеи чухьа низаш дIа-са оттадар а. Дунен шоллагIча тIем тIа латаш дола аьхха хинна германски империализм эшаро, милитаристски Япони эшаро, цхьан хана низ кхоачаш хинна британски французскии конкуренташ мелбаларо капиталистически дунеи тIа лидера хьал тIа лькхар американски империализм дерригача лоархIамеча хьокхамий хьакъехьа — экономически, финансови, тIема хьакъехьа. США доал деш йола класс дунен гегемонега кховдийтара гIо дир тIем тIа геттара бIаьхий хинна, фактически цаI мара боаца боккха мохк из хиларо а.

ТIема социальнии дунен халкъашта юкъера — политически итогаш ца товш хинна империалистически реакци тIемал тIехьарча хьалхарча шерашка гIийртар ший тайпара исторически реванш яккха, социализман кхыча демократически низийи позицеш готъе. Цу стратеге ирал Советски Союза духьала яьккхаяр, хIаьта цун рычагаш яр США экономически низи атомни герза ханна йола монополи. США-на доал дераша цох лоархIар вайнеи социализма кхыча мехкаштеи тIема-политически низ бара, деррига халкъаш кхералара средство.

Гой, тIемал тIехьарча итташ долча шерий итогаш ювцаш вай цIена къоабалъеши хьаллоацаши яраш мара царех ца гуш хилча нийса хургдацар. Новкъа дале а, кIезига хулаш дац сатем боабеш кхераме дар а. Кхетадеш ма дий, хIанзара дуне тиъаь иттлагIча шерашка хиннача вIалла тара ца хилар, хIанз Малхбузе дукхачар а дитадац Советски Союзаца кхерамий меттаца дувца гIертилга.

Малхбузен довнадагарча гIозараша хьоабаь «шийла тIом» кхы цхьаккха хIама дацар дунен шоллагIча тIемах хьахиннараш хувца, советски халкъ, дунен прогрессеи демократеи низаш коталоно царна деннарех даха гIертар мара, хIаьта, долчча бесса аьлча, шоаш де лерхIар из хилар лочкъадеш а бацар. Из царна дагахиннар гуш дар «социализм юхатIехьашка кхувсара», «массированни возмезде», «тIема йистте балансировани яра» и. кх. дI., политика идеологех. Из бахьан долаш дунен халкъашта юкъера тешам талхар, антигитлеровски коалице гома чу дIадоладаь хиннача тайпара паччахьалкхенаша цхьана гIулакхаш леладара йола таронаш дикка кIезигъелар.

Адамашта тIема кхерам тIалоаттаберий хьалхарча мугIарашка латт американски милитаризм. ТIа-тIа чIоагIагIа довнадагара хулаш йоагIа США политика, дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта даим воча тайпара Iаткъаш йола а вай теркал ца еш йита йиш йоацаш йола а фактор а хинна дIаэттай. Цу мехка доал деча элита агрессивни уйлаш гуш я из дунен халкъашта юкъерча кхерамзлен кIийле йола тIема-стратегически равновеси йохае гIерташ хиларах, из сихдаь герз хьаделга, къаьстта ядерни герз, тIехдаккха гIертарах, цун космически аренна милитаризаци яра даькъерча кхерамеча планех.

Увттаеш я ядерни герзах пайда нийбара варварски доктринаши концепцеши, лаьттан ерригача континенташ тIа хьаьй бIаьш йола тIема базаши объекташи. Никарагуана духьала паччахьалкхен терроризм лелаю, дIа а ца кхайкабеш тIом ба Афганистане беш латташ.

Исторена чухьа къаьстта бокъонаш йола а шийна нийсаяр дунен тIа кхы йоаца а паччахьалкхе шийх лерхIийтара даькъера ший претензеш дунен халкъашта юкъерча сообществага дIатIаэцийта гIерт США. Духхьал цунца мара яшха йиш йолаш яц «вахара лоархIамеча хьаштий зонашта», суверенни паччахьалкхений гIулакхашта юкъегIертара, Вашингтона ловча тайпара суверенни мехкаши халкъаши «хестадара» е «наказани» яра йолча «бокъонашта» цар еш йола имперски заявкаш. ДIадоаду кхыметтел шоаш тIанйдаь политическии юридически декхараш.

Хоадам боллаш ала дезаш да цунна реанимаци еча хIанз США кулгалдераша хьинаре дакъа лоацаш йолча малхбузенгермански реваншизма кхерам чIоагIбаларах а. Укх деношка Бонне гулбеннача хьалхле лелаеча ворхI капиталистически паччахьалкхен лидераша шоай IаьдалагIа «белгалдаькхар» дунен шоллагIа тIом чакхбаьнна 40 шу дизар, бий лостабир кхыметтел гитлеровски Германи йохаяр бахьан долаш а тIом дIабаьннaчул тIехьагIа дегIаахарца дувзаденна а Европе эттача территориально - политически гIулакхашта. Корабир эсэсовски нах боабаьрий гIулакхаш дицдалийтеи кхыметтел, цхьанна тайпара а де йиш йоацаш дола хIама из доллаше, уж бакъбе гIерташ а, цул совгIа — адамашта бицлургбоацача цар топаш йийттача, газови камерашка боагабаьча, садикъа боабаьча миллионаш болча наьха сий доадеш хIама из доллаше цу эсэсовций сий ден кийча бола политикаш а.

ТIема кхерама масштабаш йоккхий хилар теркал а деш, машара кхелах бола воай бехктокхам кхета а беш, вай йохаяйтаргъяц Советски Союзан ВIашагIкхийттача Штаташтен, иштта Варшавски Договора организаценеи НАТО-ен юкъера тIема-стратегически равновеси. Вай дIахо йодача хана а чакхйоахаргъя из политика, хIана аьлча, цIаккха а дицлургдоацаш кхетадаьд вай воашта хано хьийхараш.

Лоацца аьлча, этта хьал чоалхане, кхыметтел кхераме а долаш дус, амма вай тешаш да милитаризма низашта дирст багайоллара эша боккъонца йола реальни таронаш йолаш хиларах. Лаьттарча наьха сакхетам чу чIоагIлуш латт тIом а герз а юкъе а ца доаладеш машар практически оттабе йиш йолаш хиларах тешар. Цу тайпара бола машар кхы тIехьа а ца боахаш вай ханне оттабе йиш хиларах тешар, цу гIулакха таххане хьинаре оарцагIдовла, хIанзе а къовсам лоаттабе безаш хилар кхета а деш!

Цунах тешар хьаллоац машаре цхьан дахара политика опыто, шин системана чуйоагIача паччахьалкхенаша цхьана леладеча гIулакхий сфере даьхача толамаша. Цу тайпара дола масалаш кIезига дац. Цар тIа-тIа а дукхагIча наха дагадохийт дунен халкъашта юкъерча гIулакхашка лелаеча агрессенеш беча низаи духьала бовла. ДукхагIа кхетадеш латт духьхал дунен халкъашта юкъерча гIулакхий хьакъехьара эггара лакхера универсальни законаш цар общественни строй миччa бесса яле а паччахьалкхенаш машаре конструктивни цхьана яхарах, нийсхонах, шинна а оагIонна пайдана долаш цхьана гIулакхаш леладарах мара машар чIоагIа хург ца хилар. Шеко яц, тIема духьалара болам агрессе низий авантюристически гIулакхашта тIа-тIа эффективнегIа духьале а еш, дIахо дегIаухаргхиларах.

Тахан эггара нийсагIа бола никъ — из да ерригача паччахьалкхенаша юкъарча маьршача кхоанен духьа хьинаре цхьана леладу гIулакхаш вIаштIехьдахар, из да къамий, паччахьалкхен хьашташ дерригача адамий хьашташца нийсагIа цхьана тарде йиш хулийтаргйола интернациональни механизмаши институташи хьаяр, дегIакхувлар, царех пайда эцар.

Шенача дог-уйланца гIулакхаш цхьана леладара, машара духьа дика лоIам ларде уллаш дола гIулакхаш цхьана леладара тIахьех вай массе тайпара социальнии политически низаш. Цхьа моллагIдар морг дац декхар, цкъара кхоачашдулургдолаш дац из, цо дIадех мехкашта юкъерча отношенешка тоъал лакхача боараме тешам хулга. Событей лелам цIаьхха хувца йиш я, нагахьа санна Женевера, ядерни космически герзех лаьца еш йолча советско-американски переговорашка хобаллал толам баккха вIаштIехьдаьлча, Цунах вай дог тийша да.

Укхаза, белгтала, мах баь варгвоацаш я, вайна хетачох, 70-ча шерий опыт. Духхьал цу хана ехкаяр кердача исторически хьалашка, цу даькъе оагIоний кхерамзле санна долча бIарзагIча дешашка а, шин система паччахьалкхенаша цхьана леладеча гIулакхий дика политически, правови, морально-психологически лардаш. Цхьабакъда, хьахулараш кхы а лоархIамегIа хила йиш яр, нагахьа санна кхохкам кIаьдбара даькъера толамаш Малхбузен оагIонгахьара бехктокхаме хийттадаларе.

Кхохкам кIаьдбара процесс юха дIайолалра тIехьа латт вай чIоагIа. Цхьабакъда, 70-ча шерашка карагIдаьннараштa цхьа моллагIча тайпара юха тIагIолга дац цун маIан. Дукха а боккхагIа толам баккха гIертанза даргдац. Кхохкам кIаьдбар, вайна хетачох, политико бухсоццаш лерхIар дац. Из духхьал ца хилча цa йоала, цхьабакъда, герзаша хьулабаь боаллача машаргара дунен халкъашта юкъерча тешамечеи массе оагIув чулоацачеи системага довлара этап мара яц.

Советски Союз кийча я цу наькъагIа яха. Правительствай, бехктокхамеча паччахьалкхений деятелий эггара дезагIа дола декхар а хинна дIаотта деза ядерни тIема кхерам дIабаккхара моллагIа таронаш лохилга. Са безам бар тахан, дицлургдоацаш вайна массанена а дег чу дижача шерарча дийнахьа, цIаьккха а ала: тIемаш доацача машара тIехьа, герз доацача машара тIехьа я Советски Союз хоадамболлаш. ЦIаьхха а кхы цIаьккха а дIакхайкаду вай, шин система исторически яхьах хьахур тIема средствашца къоастаде йиш ца хилар.

Машаре дахара политикана вай тIехьа хилар — из да кердача общественни строя низ хилара дола, цун исторически таронех бIуболара дола тешал. Дерригача мехкийн халкъийи хьашташта ма хеттара я из, цунах доал боккъонца йолча гуманизма маIан, цунах йоахк дIабахача тIема шерашка а советски наьха дегаш урaувттадаь йола машареи паргIатони идеалаш.

* * *

Деза новкъостий! ТIем тIа керттера дакъа лоацаш хиннар, котало яьккхар салтий шинели болхлой спецовкеи ювхаш хинна, большевикий парти керте лаьтта сийлахь-доккха советски халкъ дар.

Коталон ди дездеш, вай сужне долх Даймохк лорабара деза гIулакх бахьан долаш шоай вахар дIаденнача, вай Даьхен башха-дикача къонахчал долча къонгаштен мехкараштен.

Коталон ди дездеш, вай хестабу тIемеи къахьегамеи ветеранаш, вай хеставу советски саг, тIемахои къахьегамхои, вай турпала болхлой класс, колхозни ахархойи халкъа интеллигенции.

Коталон ди дездеш, вай хестаду барт бохаргбоаца вежарий дезал — Советски Социалистически Республикай Союз а хинна кхотаденна вай Даймехка деррига къамаши народносташи.

Коталон ди дездеш, вай хеставу советски салте, воай майра Герзащара Низаш.

Коталон ди дездеш, вай хестаю ленински Коммунистически парти — Котало яьккхача халкъа парти.

БIаьшеренашка дахалда Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъа карагIдаьнна денале гIулакх!

(ЧIоагIа теркам тIабахийта ладийгIар докладага, хIаьта дIаьхдаь тIоараш детташ из дуккхаза юкъагI а яьхар).

ДАИМ ДАХАРГДА ЦАР СИЙ

РУСЛАНА СЕДКЪА

Руслан — Советски Союза ТІурпал ва. Ханал хьалха еннай цунна майор яха цІи.

Адама наькха тІа къег ЦІе Байракхи ЦІе Седкъен яха орденаш. Ханал хьалха еннай майор яха цІи.

Бахьауддина лелаю ЦІе Седкъа яха орден. Ханал хьалха еннай капитан яха цІи.

Кхоккхе а КПСС членаш ба.

Кхоккхе а хьалкхийнав гІалгІай хьаьналча дезале. Совдар, нахага доацар царна лоаттадеш кхебаьбац. Долчох мах бе а хьурмат де а Іомабаьб. ВорхІ саг вар уж цІагІа — пхи бери, даи нанеи.

ОЧЕРК

ШОАЙ бераш цІаккха а боча доахаш леладаьдац Султанен Тамарен. Уж зІамига долча хана дениз, дог-цІена, къахьегам безаш, Даьха езаш хьалкхедара шоашта мога йоакхо а лоаттаьй. Цу гІулакхе цхьан дагара хиннад даи нанеи массе хана а.

Шоаш школа яьккха баьлча, Орджоникидзерча Советски Союза Маршала А. И. Еременко цІерагІча деррига эскарашта йолча лакхерча командни училище деша бахар Руслани Адами. Ниййса диъ шу кхы даьлча, цу училище деша вера цар зІамагІвола воша Бахьауддин а.

ХА дІайода. Хьалкхув керда тІехье. Советски Эскара эпсараш хинна дІаовтт АушевгІар кхо воша: Руслани, Адами, Бахьауддини. Цар шоашта хьатІазц шоай боккхагІбараша дІайолаяь дика традицеш дІахо яхьара гІулакх.

Дукха ца говш дІа-са къаст вежарий. Руслан Новочеркасске хьожаву. Адам — Забайкалье, хІаьта Бахьауддин—Дальневосточни тІема округе. Уж дар цар эскарерча вахарера юххьанцара лагІаш. Цу хана шедар атта а хоза а хетар. Цхьабакъда, ха йоагІаргья бокъонца йола халонаш царна бІаргагуш а царех чакхбовла безаш а.

Советски Эскара йоккха йоацача контингента составе а волаш, ши шун ах шун совгІа ха яьккхай Аушев Руслана Афганистане.

Ше гІулакх деча, хьакъал, лоІам бола, дисциплина лакха йола эпсар хиларга хьежжа, массаза ше дІавоввзийташ а шийна дика тешал дайташ а хьавенав Руслан. Уж цун оамала белгалонаш ма ярра дІаяйзар цун командирашта а новкъосташта а, вала санна чІоагІа хало ниййсъеннача моттигашка. ХІаьта цу тайпара моттигаш Руслана вахаре кІезига а хиннаяц.

Аушев Руслан мекъа, дердайна лелаш гургвацар цІаккха а. Массаза а яхар мо, баракъа-форма дика кийчвенна, «тІахъ» аьнна хул. Из бІаргагу цун карарча салташта а, цудухьа шоай командирагара хьоккхам эца а хьож уж. ТІехдика толамаш доахаш хьавенав из тІема а политически а кечаме. ТІехдика кхоачашдаьд моллагІа а ше хьаде дезаш дола е шийна тІадилла гІулакх. Камаьрша а, дог-цІена а, тешшаме новкъост хиларца дІавайзав из эскаре.

«ТІема гІулакх дІахьош волча хІара сага кхеле, эпсара кхеле хІаьта а, моттигаш ниййслу, — яхаш, язду Руслана новкъосташа, — цун еррига физически низ-чІоагІла а, цун деррига хьакъал-кхетам а бовзара экзамен хьалхашка оттаьш. Иштта моттиг ниййсъелча ца вохаш, шедолчох чаккхвала, котало яккха магар из да бокъонца дола ираз.

Иззамо моттигаш кІезига хиннаяц Руслана вахаре. Шийтайпара чоалхане Іалама, цунга валанза дале а — хала вахара хьал, даим яхар мо тІалатташ кхерам — цу шедолчо бокъонца чІоагІдир къонача эпсара — коммуниста денал...

Ший сил дукхагІа езача Даьхенна хьалхашка, цун вошилларга хьежжа, тешшаме ший кхоачашдеш хьавоагІа Аушев Руслан...»

Сога хьаттача, Іалаьмате дика саги тІехдика эпсари хила веза, новкъосташка шийна селла доккха тешал дайташ вола саг.

...Цкъа цхьан дийнахьа ялхлагІа рота дІахьожайир, гаьнна лоамашка уллача кишлаке бахача наха гІо де. Из новкъаьнна дукха ха ялалехьа, хьадар цунцара бувзам. Фу хилар? Миштта ховргда из? ВІалла дагадоацар хила а тарлу.

Руслана чІоагІо йио, ротана фу хиннад ха. Хьадийлла, карта тІа а хьежа, цу хана из хила еза аьнна шийна хеташ йола моттиг белгал а яь, никъ а ховдабеш цунна дукхьалваха лаьрхІар цо. Шийца ворхІ саг ваьккхар Руслана: ялх салтеи цхьа прапорщики.

Август бутт бар. Шовзткъа градусага дІакхоачар йІовхал. Хьацар даьнна тІаьда яр кителаш, хала яр садаха. ХІаьта а, кІеззига а са ца лоІаш, сихбенна болхар уж. Цхьан коартолий беша тІанийсбелар. Гобаккха белча, сов гаьна яр, цудухьа беша гІолла чакхбовла лаьрхІар цар. Из кхоачалучча гуш яр цхьа хийра кІотаргаш. Душманаш миччахьа а дІахьулабала тарлу, цудухьа болххаше, уж зувра Руслана а цун новкъосташа а. Ер да ала, хоалуш а шеко йолаш а хІама дацар. Цудухьа шоай борал лаьгІ ца дош, болхар уж. КІотаргашта дІатІакхача ткъаьх метр йисача хана, цІаьхха теІІа цхьа тата ийккхар. Из дар, лак ээча, це йоалаш йисача топа тата. Из цу сахьате кхетадир Руслана. БІарга ногІар тохача юкъа топа Іаьржа бухьи кІайча чоалбан йисти бІаргаяйра цунна. «Душманаш!» — цІогІа техар Руслана. Воддаше, тІакІалтІара а ийкха, вежар из коартолий йоархІашта юкъе. Цун лерргагІа боагІа цун новкъостий а, сиха лаьтта лийгар. Из бахьан долаш, дийна а бисар уж, хІана аьлча, цул тІехьагІа цхьа-ши секунд а ялалехьа, цхьаторра яьлар кІийлен хайша багІеча душманий топаш. Цхьабакъда, акхарех цхьаннена а кхетанзар, хІанз хІара секунд вахара ниййсса яр. «Гранаташ!» — юха а цІогІа техар Руслана. Цу сахьате массехк гранат кхессар цар кІотаргашкахьа. Уж лелххарца ура а пийлха, атаке бахар шоаш а. Боабир цар душманаш. Уж хиннавар пхийтта саг: акхарел шозза дукхагІа. Массанена хьалхашкахьа уллар топ ца йоалаш виса душман. Юхатехача чаккхама тІа уллар цун аьтта кулг: гуш яр ца эккхаш йиса поатрон. Руслана, хьа а ийца, киса еллар из.

Цигга царна тІакхаьчар, ювла топаши гранаташи хеза йоагІа цар лехаш йола ялхлагІа рота, цхьабакъда, хІанз царна цига де хІама дацар.

РУСЛАНА сий тІехь-тІехьагІа айлуш доагІа новкъосташта юкъе. Бокъонца вола эпсар а тешшаме доттагІа а лоархІ цох хІаране. Духхьал шийна, ший сина атто лехац Руслана цІаккха а. Вахар а лелар а — деррига а ший новкъосташца дувзаденна да цун. Царца декъ моллагІа кхаьча дика а во а. Ерригача полке а вовзаш ва Аушев Руслан. Кхыметтел из балха тІара «лоха» мишта ваьв а хов дукхагІчарна. Руслана ше дувц из мишта хилар, дувц, вела а къежаш.

«Иштта моттиг а ниййсъеннай са вахаре, — йоах цо. — Рота яр сога. Дукха ца говш со хьожавир батальона штаба начальникалла. Сона дага хиннар мотострелкови яр, цхьабакъда, со ниййсвелар медицински штабе. Из гІулакх а дацар моллагІа да ала ийш йолаш м, ший тайпара лоархІаме а воккхагІволча лейтенанта сийлахьа а болх бар из. Из кхета а деш, со сай дехкараш дизза кховчашде а хьожар. Цхьабакъда, дукха ха ялалехьа кхетадир аз, из сай моттиг йоацилга. Массаза мо сахьовзар са, мотострелкаш лоамашка болхаш байча. Рапорт яздир аз, мотострелкови полке юхавахийта со, аьнна. Яздир цхьаькха а. Аз дехар, се моллагІча балха тІа хьожавар. Юххера а кховчашдир са дехар. Кердача балха тІа хьожавир со. Из сога хинначул лохагІа бар, цхьабакъда, хІаьта а сона Іалаьмате боккха тоам хилар цох, хІана аьлча, сайна дийза гІулакх дар хІанз сога кхаьчар». Даьгеи наьнагеи дохьийтача каьхата тІа цо язду: «ХІанз со гІулакх дІахьош ва мотострелкови батальоне. Шо цец ма довлалаш, со балха тІа ах лагІа Іолохвалараx. БІарччa бутт баьккхар аз, се хьалхавча мугІарашка ваккхар дехаш...».

Дуккха а ба тамашъеш цо майора болх битарах, цхьабакъда, фу дергда, иштта я кх Руслана оамал...

Чуйнна тІема Іилма Іомадеш хьавоагІа Руслан. Балха тІа а, цо доахача толамашка хьежжа, лакхвеш воагІа из. Взвода, тІаккха рота командир волаш а, штаба начальник волаш а балхаш ду цо, юххера а из хьожаву батальона командиралла. Цу гІулакха тІа къаьстта дика гучайоал цун оамал а, цун кхетам а цун денал а.

«Ши шу совгІа йолча хана подразделене хьалхара моттиг шийга йолаш хьайоагІа коммуниста капитана Р. Аушва батальон, — яхаш, язду цун новкъосташа. — Ленински цІагІа я тІема а политически а кечаме, иштта спортивно-массови балха тІа а доккхий толамаш дахарах енна дукха а грамоташ.

Дика латт батальоне тІема дешара болх а. Моттигашка карташ Іомадеча тактически дешар дІахьоча, тІема герз кхувсача, техникага а герзага а хьожача — массанахьа эшаш я комбата йоакхо: цун кхетам, хьинар, низ. Цо ше дакъа а лоацаш хьадайтар чІоагІа хоза ленински цІа: хьалйир цхьацца кхыйола а, салташта эшаш йола гІишлонаш, цІендир чаьтарешта гонахьара доазув, дІаегІар гаьнаш. Партийни бюро член волча комбата дика лелабу юкъара болх а».

Массаза а шийгара хьокхам луш хьавоагІа Руслан. Цунга хьежжа хила гІерт цун карарбараш а. «Советски тІемахочун керттера декхар, цун ва-

(Долалур. Йистедоалар 4-ча оагІо тІа).

Деррига— фронта!

ТІом болабеннача хьалхарча деношка дениз фронта ма хулла дукхагІа мехкдаьтта продукташ лоаттае болабелар Нохч-ГІалгІай къахьегамхой.

...ХІара дийнахьа В. И. Ленина цІерагІча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача заводера фронте ухаш латтар дукха нах. Царна юкъе бар квалифицированни болхлой а. Цар когаметта дІаувттар кагирхой, мехкарий. Дийца ца валлал хала дукъ дижар цар къонача баламаш тІа. Цехашкара ара ца боалаш кІираш доахар. Масал телар коммунисташа, комсомольцаша. Царех бар инженераш Кожевников, Бобруйский, Гончаров, кхыбараш. Цудухьа фронта доагор лоаттаделга цхьан сахьата юкъагІ дисацар. Цецваллал хІама дар из ниййсса ахаш хІана бац аьнна, кадрови болхлой, специалисташ фронте бар.

Геттара чІоагІа хало тІаэттар заводчанашта 1942 шера гурахьа. Гитлеровцаша дийнахьа массехказза бомбаш чуеттар города. Царех цхьаяраш завода территоре тІа ниййслора. Бакъда, деналах бохаш бацар мехкдаьтта чакхдоахараш.

Мехкдаьтта продуктащца фронт Іалашъярал совгІа, вай бІухошта герзаца новкъостал де дезаш а яр завода коллектив. Иштта ден-бус гранаташта эша бІаь запали миномешташта лаьрхІа 35 маьжен хьас декхарийла яр.

Даьхено лакха мах бир заводчаний къахьегама, 1942 шера 6 февралe завода елар Къахьегама ЦІеча Байракха орден.

Советски Эскара тІалатар юха ца тохалуш, хІара дийнахьа малхбузенгахьа тІехьашка водар моастагІа. Фронте доахача толамаша кхы а чІоагІагІа деган айдаь, кхы а хьинарегІа къахьегар массане. Бакъда, кхы а чоалханегІеи бехктокхамегІеи дар хІанз цунна хьалхашка лаьтта декхар. Мехкдаьтта продукташ тІема герзи арахецилга лаьгІ ца далийтарал совгІа, тІемо йохаяь цехаш, установкаш тоаезаш яр. Завода болхлой инициативагІа вІашагІъеххар фронтовой бригадаш. Царна керте эттар коммунисташ. Цар декхар дар балха сменаш чакхъяьнначул тІехьагІа фашисташа йохаяьча объекташта ремонт яр. Масала, Гончарова кулгалдеча фронтовой бригадо нормах 384 сага-сахьат долча 173 сахьата тоаяь яьккхар установка. Иштта доккхий толамаш доахаш яр Лазарева, Шамбела кулгалдераш а.

...Тахан заводе дукха ба тІема халача шерашка шоай къахьегама никъ дІаболабаь ветеранаш. Цар масал тел кагирхошта дика мел долчун тІехьа, йовзийт завода традицеш Даьхе, шоай предприятие еза Іомабу. Халонех шоаш миштта чакхбувлар дувц.

А-Г. УГУРЧИЕВ.

Москве ЦІеча майдан тІа Коталон цІей.

Е. УЛАНОВА сурт. ТАСС фотохроника.

* * *

1945 шера 24 июне Москве ЦІеча майдан тІа хинна Коталон парад.

СУРТА ТІА: советски бІухой немецки бІушкара хьаяьха байракхаш а йолаш.

ТАСС фотохроника.

Мохк гІеттар

...Болх беш бе даьлла гони марси Іо а дилла, топ бе йолла езача эттар советски болхло а ахархо а. Ца кхайкаш венача моастагІчох лорае езаш яр социалистически Даьхе. Къизача а лирача а гІаьрахочуния дуьхьала гІеттар деррига советски адам. Эзараш заявленеш телар наха, тІем тІа дахийта тхо, яхаш. Царна юкъе бар революце а граждански а тІем тІа шоай цІий Іомехкадаьраш, халкъа Іаьдал доаккхаш а чІоагІдеш а хьинаре къахьийгараш, мекх-мож далаза бола кагий нах, ховха мехкарий.

ШОАЙ лоІамагІа фронте баха раьза болаш заявленеш телаш вайнаьха дукха боккхий нах а бар.

Назране хийнача вІашагІкхетаре Наьсар - Кертерча воккхача саго Дидигов СаІас аьлар:

— Тахан вайна тІаэттар, воай дезалашта хьалхара меттел, дерригача халкъа хьалхашкара а дош дала дезаш хІама да. Из диц ма делаш, боккхий нахІ.

Экажкъонгий - Юртарча Костоев Бексолтас дув буар: вай доа а даь, вай дакъашта тІада мара вай лаьтта тІехвоалийтарг ма вац вай немец, яхаш.

Фуд хой шоана Гитлеро дахьаш дар! — хеттар шоайла боккхийча наха.

— Гитлер бІехал ба, — яхаш жоп лора цу хаттара Долакоарча Энгиноев Жамарзас.

— Дунен тІа эггара бІехагІа, дегазагІа мел-долча хІаман паччахьа ва Гитлер, — йоахар Экажкъонгий - Юртарча Точиев Іадлоахіапа.

— Халкъаш доадер, царна Іазап тІалоаттадер Гитлер ва, — аьлар БурокІалхарча Хамхоев Іалихана. — Вай Даьхе а вай халкъ а даха безам болаш да, амма фашисташца доацаш, немций аьлий лаьш доацаш. Иштта вахачул валар гІойле я.

Дуккхача наха каьхаташ ухийтар газеташка, къизача моастагІчо майра дукхьалъотта, вахаче а ваьннача а ца вуташ етта вий гІорга, яхаш.

«ГІалгІай, нохчий вежарий, яздора Ханиев Махьмада. — ЮхатІехьашкахьа хьажа вай халкъа исторега а цун дегІадарга а. Кхетаде советски Іаьдал фуд а цо вайна фу деннад а.

...Майра лоамарой, са дехке лата къизача моастагІчох. Дув баа шоай лаьтта, шоай мехкарий, йижарий, истий гитлеровски оакхарошта оашош кІалбутарг ца хиларах. Герз бе долла, лоамарой!».

Массанена дагалаттар, дар цо яздеш хиннар. Цун жоп луш санна, декар: «Цхьаннахьа чуІе моттиг корайоагІаргьяц немцечоа, — яхаш газета корреспондента Мальсагов Ахьмада яздеш хинна дешаш. — Черсечун чІирах ведда, нохчочун шалта тІа ниййслургва из, гІалгІачун пхох валар хургда цун. Кавказе вац Гитлерах эггара вогІа вола ший маьри ца лоархІаш вола саг».

Нохч-ГІалгІай истий а мехкарий а антифашистски съезде къамаьл даьча кхалнаха йоахар:

— Хала а къиза а къовсам ба тІаэттар. Адамлеина Іазап лоаттадеш болчарна духьаларча сийлахь-боккхача къовсама доакъошхой тхоаш хиларех тарра, тхо, лоаман кхалнах, теш лирача кхерама духьала отта, моастагІа вохаве а котэлон лирага кхача а вайга низ а денал а, сабар а чІоагІал а хургхилaрагІа.

Цига тІанийцача воззавене тІа яздаро: «Тха хьамсара новкъостий, дай, вежарий, къонгаш! Шох тийша а тийша, Даьхено шоана герз бе деллад — лораделаш из, кхераденна бІарга са ца доадеш, эше шоай са дІаделе, а майра латалаш къизача моастагІчох.

МоастагІчунца беча тІем тІа дерригача халкъашта хьалхашка шоай сийле яккха!»

Массанега кхайкарал а деш, цу съезде къамаьл деш Хашагульгова Фатимас аьлар: «Мар тІем тІа ваха некъавоеккхаш, васкет даь аз цунна тІадиллад: майра а денал долаш а хилалахь, къа ца хеташ етталахь гІаьрахочоа — вий гІорга, нагахьа санна вала везаш хуле, турпала денал гойталахь. Турпалах йиса жеро хилар гІойле я, зовзачун сесаг хулачул».

Шоайла чІоагІа бувзам бар фронтерча бІухой а цІагІарча къахьегамхой а. Орден лелаеш хиннача бригадира Халухаев Масахьакха яздора:

«Бияь дув харцбаь вай халкъа, дезала эхь тІадахьаргдац оаха. Оаха дув буъ, укх лирача сахьата, вай лаьтта, вай кортамукъале бахьан котало яккхалца, са ца кходеш лата».

ТІЕМ тІарча мехкахой денаперча гІулакхаша кхы а чІоагІагІа хьинар айдеш къахьегар болхлоша, колхозникаша, берригача къахьегамхоша. «Со жеро я. Са вахар а, са ираз а, — бераш,—яздора цхьан кхалсаго. — Вай берий ираз бахьан воай низ ца кхобеш къахьегаргда вай, фашистий гІаьрахой чакхбаргбоацаш йолаш чІоагІале царна духьала хьалъеш».

Иштта, беррига мохк: тыл а фронт а цхьана кхотаденна яьккхар советски халкъо такан 40 шу дузаш йола котало.

Б. АБАДИЕВ.

Партизана архивера

ТІема жожагІатенах чакхваьннав эггара хьалхарча дийнахьа дениз, фашистски Германи йохаяь из чакхбаллалца тІем тІа хиннав Цароев Іаддал. ГІаьрахоех вай Даьхен столица Москва лораяьй, кхычахьа тІемаш даьд. Юххера а Белоруссе хиннача партизаний отряда разведчик хиннав. Цунна еннай Сийлахь - боккхача Даймехка тІема орден, ЦІеча Седкъа ши орден, ЦІеча Байракха орден, «Сийлахь-боккхача Даймехка тІема партизан», «Москва лораярах», «Германи йохаяь котало яккхарах» яха а кхыйола а медалаш. Еррига а Даьхен пхийтта орден а медаль а хургья тахан сийдолча тІема ветерана наькха тІа къегаш.

ЦАРОЕВ Іаддал вувц дукхача книжкаш тІа, цунах лаьца язъяь дукха очеркаш, кхыйола материалаш я. Уж язъяьй эрсий, гІалгІай, белорусий, нохчий, черсий, кхыча къамий меттала.

Іалаьмате безаме язду ший разведчиках партизански отряда командира, Советски Союза Турпала Медведев Дмитре «Ровнана юххе дар из», «Дог ураоттарца низбараш» яхача ший повеста тІа а романа тІа а. Цига вувцача Смоленскера Володя яхача турпала прототип я из.

Ловца боаккхаш Іаддал даькъала а вувцаш, шоай книжкаш совгІата хьаухийт шоай новкъоста — ветерана цар автораша. Уж тайпа книжкаш дукха Іайнад цун архиве. Царех цхьадарех дувцаргда вай. Цароев Іаддалца цхьана болх баь я Фортус Мария — советски разведчица, Испане хиннача тІема доакъошхо, «Салют, Мария!» яхача художественни фильма турпала прототип, М. В. Фрунзе цІерагІа йола Военни Академи яьккха эггара хьалхара кхалсаг я из.

Іаддала истола тІа улл 1977 шера арадаьнна № 5 йола «Волга» яха журнал. Цу тІа я «Советски разведчица запискаш» яхача рубрикана кІал Фортус Марияс язъяь «Гучалькха къайле» яха очерк. ТІема хана ший хиннача новкъоста ловца боаккхаш Марияс язду: «Хьамсарча доттагІа а тІема соратника а, чухьа са доацаш майра хиннача разведчика Цароев Володяна... Авторагара — дега чурча безамца. Фортус Мария. Москва, июнь, 1977 ш.».

Цунна юхxе улл 1980 шера арадаьнна № 3 йола «Байкал» яха журнал. Цу тІа а я Цароев Іаддалах Фортуса язъяь очерк.

Сийлахь - боккхача Даймехка тІем тІа советски халкъо Котало яьккха 30 шу дизара хетадаь Нальчике арахийца книжка. Цу тІа я Іаддала тІема наькъах дувцаш йола «Къонахчал» яха журналиста О. Саенкой очерк.

Москве арадаьннад «Даьхе бахьан лаьттача тІем тІа хинна динамовцаш» яха книжка. Цу тІа а я Цароев Іаддалах дувцаш йола материалаш. Цун автораша П. Судоплатова а А. Андреева а, Іаддала ловца а боаккхаш, цу книжка тІа язду: «Новкъоста А. Д. Цароевна — Сийлахь - боккхача Даймехка тІема ветерана — цІена дог-уйла а йолаш, дика мел дар хилар а ловш ловца боаккхаш. П. Судоплатов, Андреев Анатолий, 1941—45 шерашка хинна начальник».

ТАЙП-ТАЙПАРА кхыйола материалаш а я партизана архиве: мах бола совгІаташ, тІема ханара а хІанзара а тІема новкъостий сурташ, цар письмош, кхыдар.

А. БЕК.

РЕЙХСТАГА ТІА— ЦІЕ БАЙРАКХ

Черкассы яхача украински городе вах 756-ча стрелкови полка командир хинна Зинченко Федор Матвеевич. 1945 шера бІаьсти рейхстага тІа Коталон Байракх егІараш цун бІухой бар. Оаха дехарах тахан цо дувц шоай полкерча бІухоех, хІаьта царна юкъе хиннаб вай мехкахой а.

ИЗ ДАР 1945 шера 21 апреле. Берлина юххерча Каров яхача моттиге кхаьчадар тхо. Сатем эттар. Капитана С. Неустроева батальон хиннача герз дувла даьлар цІаьхха: йоккхий топаш, минометаш, пулеметаш а автоматаш а.

Шекваьннача аз радио гІолла Неустроевга хаьттар:

— Мичара тІагІерт шоана фашисташ? Батальона новкъостал де сай резерв яйта аз?

— Тхона хІама эшац, — жоп делар комбато, — Берлина гаргакхаьча салтий ба салют луш бараш, шоаш хьакхаьчалга гитлеровцашта дІахайтара.

БІухой дагардар кхетаде хала дацар. Диъ шера никъ баьбар цар из минут хьатІаоттар догдоахаш, тІема тІеххьара тІадам оттабар духьа.

ТІом бара Берлин Іалаьмате чІоагІа кийчъяьяр немцаша: кІоагаш а даьха дІаоттаяьяр танкаш, йоккхий топаш, самоходкаш. ШоллагІчеи кхоалагІчеи этажашка яр зІамига калибр йола йоккхий топаш, кхы а лаккхагІа кІийле лаьцаяр фаустникашеи снайперашеи. Улицашка минаш ехкаяр, танкаш тІехъяргйоацаш хІамаш оттаяьяр. «ТІеххьара поатрон кхоачаяллалца, тІеххьара салте валлалца тІом бе беза имперски столица» — иштта дар денна приказ.

ХІаьта Берлин хьаяккха езаш яр. 25 апреле тха дивизе командира инарала Шатилова командни пункте дийхар тхо, полкай командираш.

— Дивизей дукхалга хьежжа, 3-ча Ударни арме Военни совето ийс байракх оттаяьй, рейхстаг хьаяьккхачо шийна хьаенна байракх тІайогІаргья. Вай дивизега кхаьчай № 5 йола байракх, — аьлар цо. — Рейхстага эггара хьалха тІакхаьчача полкана дІалургья из, — тІатехар инарала.

Ше-ше хьалхаяла гІерташ, къайлагІа шоайла яхь дІайолайир дивизешеи полкашеи...

29 апреле «Мольтке» яха тІий хьа а даьккха, Шпрея яхача хин къулбехьен берда йисте кхаьчар тха полк. Рейхстаг хІанз дукха гаьна яцар. Бакъда, хьаяккха езаш яр чурча гІулакхий министерства йоккха здани, оаха «Гиммлера цІа» оалар цох. 12 сахьет доаллаш дІаболабенна тІом, цхьоалагІча батальона бІухой саррахьа цу чу кхоачаш чакхбаьлар.

ЦІаьхха телефон техар:

— Новкъост полковник, рейхстаг гу сона, — хоам бир Неустроева.

...Из фу дар а хац, цІаьхха дагабехар сона цу денга сатувсаш мел хиннараш. Царех дуккха бараша тІем гІа шоай вахар дІаденнадар, вожаш човнаш хинна бисабар Берлине дІа ца кхоачаш. Шоай деналца, шоай цІийца рейхстаге бода никъ биллар цар а. Из сийрда бІаьстен ди бІаргаго йиш йоацаш висар Евлоев Юсапа Башир а — гІалгІай къеман дог майра кІант.

Цох массехк дош ала безам бар са. Салтечун атта йоаца говзал а гІулакх а Іомаде дезарг ма дий аьнна цхьан хана дага хинна хургдац Яндарерча зІамигача сага. Бакъда, тІом хьайча ше фронте вахийтар дийхар цо. 1942 шера мара кхоачашхиланзар цунна дагалаьттар. ЗІамагІболча командирий курсашка хьожавир из. Дукха ха ялалехьа Кубански казачий корпуса юкъе а волаш, фашисташца тІом бе волавелар. Денал долаш лийтар Евлоев Башир царех. Чов хинна дарба дайта дезаш хилар. ХІаьта вийрзачул тІехьагІа ший корпусах дІакхета вІаштІехьа а ца доалаш, тха полке кхаьчар.

Атта дицлургдоацаш ди дар 1944 шера 22 июнь. Латвера Каунат яха юрт бахьан тІом беш яр полк. Дукхьала чІоагІа эттабар гитлеровцаш. Кхозза атака йир майора Черноброввкина батальоно, кхоззе а аьттув ца боалаш йисар.

Юрт юххера а хьаяьккхар оаха. Уж къиза тІемаш деча къаьстта белгалбаьлар сержант Тарасенко, бІухой Коломиеци Евлоеви. Уж хьалхарчарца моастагІчун окопашка кхоачар, дегІал а ухаш летар фашисташца.

8 августе, сецца Айвеэксте яхача хих тІех а яьнна, гитлеровций оборонана 700 метр чуелар полк. Итт сахьат доаллаш контратака йир цар. Геттара унзара хьал эттар. Ши бІаь метр мара гаьна бацар фашисташ. ТІема туржа! юккъе сона хезар низ бола оаз.

— Пулеметаш тІом бе кийчъе!

Немций хьакха йолаелар ши «максим». Царна духьала оттта маганзар немцашта. Цхьабераш лаьтта Іобийшар, вожаш тІехьашкахьа аха болабелар. Цига а белгалъяьлар Евлоев Башира пулемета расчет.

Полк Шпрее кхаьчача Башир тхона юкъеваца: шоллагІа чов хиннача цун, ший новкъостех къаста вийзар. Бакъда, тхона дагавоагІар денал дола гІалгІа. Рейхстага штурм еча дийнахьа бІаьш кхыбола а дика бІухой санна, тха мугІарашка вар из.

...30 апреле комдиво приказ делар рейхстага атака е, аьнна. Къаьстта лоархІаме декхар хьалхашка оттадаьдар тха полкана — арме Военни совета байракх рейхстага тІа йогІилга. Полка разведка эпсара Кондрашовна приказ делар из декхар кхоачашдара ши разведчик кийчве, аьнна. Массехк минут яьлча сона хьалхашка латтар ийс саг. Из исторически мисси кхоачашъелга тІадилла йиш яраш кхы а дукхагІа бар.

Йиш еха разведчикашта бІара а хьежа, со чІоагІо йистхилар: Аз денна приказ кхоачашде!

— Егорови Кантарияи, полка командир волча гІо!, — аьлар Кондрашова.

— ДІа латта оакъара бесса доккха цІа бІаргагой шоана? — хаьттар аз разведчикашка. — Из рейхстаг я. Шун декхар — цун бихье байракх йогІар.

ДЕЛКЪЕЛ тІехьагІа сахьат доаллаш лаьтта бурчолг санна эга даьлар. Болх бе йолаелар йоккхий топаш. Го баьккха кІур мара хІама дацар. 30 минут яьлча тІеххьарча атаке гІоргба бІухой. Юхейисараш 250 метр мара яцар. ТІема тІеххьара метраш...

Рейхстагахьа йолалу Сьянов командир хинна рота. Бакъда, цунна тІакхача вІаштІехьдалазар цун. Ах бІаь метр гаьна боаллаше, моастагІчо деча довно лаьтта Іобувшабир салтий.

Кхо сахьат доаллаш контратака йолайир фашисташа. Ниййсса ура а этта боагІар дика пела теха немций. Фу кІалхар деккха гІертар уж! Гитлеровски Германи? Берлин?

Цох хІама хургдоацилга-м шаьра гуш ма дарий!

Сайрийна ялхлагІа сахьат доладелча цІаькха а гІеттар батальон. Рейхстага кховзткъа метр мара гаьна йоацача траншеяшкара моастагІа аракхессар, хІаьта Сьянова рота рейхстага наІарашка кхаьчар. Гранаташца а автоматашца а тІом бе болабелар, тІеннача дегІара Сьянов хьалха а волаш, рейхстага чухьийлхар вай салтий.

Сай командни пункт цига дІаяхьа лаьрхІар аз. ТІаккха цигара дивизе командираца къамаьл дир (сона уллув яр связистка Абрамова Вера).

— Новкъост Зинченко, хьох рейхстага комендант ву аз,— аьлар цо. — Из моастагІех ІоцІенъе, байракх сов сиха урагІа а яхийта. 1 Мая сецца рейхстага тІа шершаш яр Коталон Байракх...

Цул тІехьагІа 35 шу даьлча Берлине ниййсвелар со. Рейхстага бІарахьежаш дІадахар дагаухар сона. Маьржа-яІ, ма дІаьха а дар шо — тІема наькъаш, ма хала яьккхар хьо — Котало!

...Дукха ха я Евлоев Башира Назрановски района совхоз-техникуме болх бу. Из ва коммунистически къахьегама ударник, массехказза юрта Совета депутаталла хийржав Яндаре бахача наха. Цун ба башхадика дезал.

Назранера денача письмо тІа хоаА бу, Башира вильлагІа во! а эскаре гІулакх де ваха кийчлуш ва, хІаьта цун да юртахоша лоархІаш а сий деш а ва, яхаш.

Ма дика хийтар сона уж дешаш Іодийшача. Дуне унзарча фашизмах кІалхардаккха, лаьттан тІа машар оттабар духьа советски наха даьр зехьа дайнадац!

Ф. ЗИНЧЕНКО,
Советски Союза Турпал, отставке вола полковник.

1945 шу. М. Егоровеи М. Кантарияи Берлине рейхстага тІа егІа Коталон байракх.

А. МОРОЗОВА сурт. ТАСС фотохроника.

СССР ОБОРОНА МИНИСТРА ПРИКАЗ

1985 ш. 9 май № 110 г. Москва

Новкъостий салтийи матросаши, сержанташи старшинаши!

Новкъостий прапорщикаши мичманаши!

Новкъостий эпсараш, инаралаш, адмиралаш!

Новкъостий Сийлахь - боккхача Даймехка тIема доакъошхой, Эскарен Флотен ветеранаш!

Тахан вай мехко, СССР Герзашцарча Низий бIухоша, вежарашха долча социалистически мехкий халкъаша, лаьттан тIарча берригача прогрессивни наха дезду Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъо Котало яьккха 40 шу дизар. Цу дийнахьа шийн масштабашка, къизалген дукха ц1ий Iоахийтарген диллача исторе чухь ше санна кхы хиланза болча дикь шу гарга йолча хана баьча тIемо бохабир империализма эггара реакционнегIа хинна ударни низ — дунен тIа эггара хьалхара социалистически пачхахьалкхе йохаяь дIаяккха, дуненна доал делга бе долла лерхIаш хинна гитлеровски фашизм.

Советски халкъои цун Герзашцарча Низашеи Коммунистически парте хьалхе а лелаеш, сийленца кхоачашдир шоай патриотически интернациональни декхар, социалистически Даьхен паргIатои шийн лоIаме хилари лорадир, Октябра гIулакх лорадир, лоархIаме дакъа юкъедихьар фашистски Германии цун союзникаши эша а беш Котало йоаккхача, фашистски лоала кIалхара Европа халкъаш мукъалоахача, дунен цивилизаци кIалхарйоаккхача. Хьинар кхо ца деш фашистски захватчикашца тIом беш хилар Югославе, Польша, Чехословаке, Болгаре, Румыне, Албане, Венгре тIема соединеней, партизански эскарийи отрядийи бIухой, Сопротивлене боламен антифашистски подпольяи доакъошхой. Котало йоаккхача доккха дакъа юкъедихьад антигитлеровски коалице пачхахьалкхений халкъашеи эскарашеи.

ДIадахача итташ шераша кхы а къаьггагIеи дизаагIеи хьахьекхар Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъо яьккхача Котало дерригдунен - историческ и лоархIам. Германски фашизми японски милитаризми йохаяро чIоагIа воздействи яьй дунен дегIаахара берригача лелама. ЧIоагIъеннай прогрессивни, демократически, машар безача низий позицеш, дегIаенай коммунистически болхлойи партей влияни. Хьа а хинна толаме дегIайоагIаш я дунен социалистически система. Екъа а енна ехай империализма колониальни система.

Вай Котало хьаьнна моттигаш — социалистически общества шийн маIанах, цун Iалаьмате йоккхийча экономически, социально - политически, духовни таронех, капитализмал социализм овлангара толаш хиларах латт.

Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа котдаьлар вай сийлахьа Герзашцара Низаш. Цlаккха а ца хиннача тайпара майрали чIоагIали гойтар советски тIемахоша, халкъа ополчене бIухоша моастагIчоа духьала баьча къизача тIем тIа. Дикка доккха дакъа коталонна юкъедихьад партизанашеи подпольщикашеи. ТIема шерашка Сийлахь - доккха денале гIулакх карагIдаьннад тыла къахьегамхошта. Iалаьмате йоккха халонаш лоw болхлой классо, колхозни ахархоша, халкъа интеллигенце кIаьд ца луш хьадаьд коталон герз, эскари мохки мел эшачунца Iалашбаьб. Вай халкъа цIаккха а йиллургйоацаш дагалатт низ а шийн вахар а ца кходеш, къиза моастагIа вохавелга Iалашдеш мел хиннараш та чIоагIа баркал алара уйла.

Советски нах Котaлон 40 шу дизара накъабоагIа КПСС ЦК аргIан йоацача мартовски апрельски (1985 ш.) Пленумий решенеша, парте XXVII съезда кийчо яро политически къахьегамеи хьинар айлаь хилара хьале. ХIанз берригача мехка дагалаттар да 1985 шера план кхоачашъе, цхьайтталарIа пятилетка толаме чакхъяккха гIерталга. Къахьегамхоша шоай низаш тIадерзаду экономика дIахо айяра, къахьегама овсарле лакхъяра, производствана интенсификаци яра, дисциплинеи порядоки чIоагIъяра, йолаш йолча кхоачамехи таронехи кхы а биззагIа пайда эцара. Хадланза дегIадоагIа советски халкъа вахар-хьал, чIоагIлу вай Даьхен экономически обороний низ, лакхлу дунен халкъашта юкъерча аренера цун сий.

Советски Союз социалистически содружества вежарашха долча мехкашца цхьана тIагIертта къовсам лоаттабеш я империализмо цIалолалаь герзаш Iоадар социалайтара тIехьа, дунен термоядерни тIема кхерам дIабаккхара тIехьа.

Цхьабакъда, империалистически гIозарий бехкагIа дунен тIара хьал хIанз а чоалханеи кхерамеи долаш дус. США-и НАТО гIолларча цун союзникашеи сацийтац СССР-али Варшавски Договора доакъошхой йолча кхыча пачхахьалкхенели шоай тIема низ совгIа хилийта гIерталга. ТIехь - тIехьагIа шерагIа даржаш латт тIема кийчо елга, дунен тайп - тайпарча регионашка кхохкам айлуш боагIа. Малхбузен Европе дIахо а увттаеш я эггара хьалха тохара йола американски ракеташ, сихбаьб космоса милитаризаци яра йола зуламе планаш кхоачашъяра болх.

Цу дерригие кхы а чIоагIагIа чоалхане йоаккх дунен халкъашта юкъера атмосфера, хIаьта цо дIадех вай мехка оборона чIоагIъяра лаьгI ца болийташ теркам бе безаш хилар. Коммунистически партеи Советски правительстваи дIахо йолача хана а советски халкъа машарера къахьегам тешшаме лорабеш СССР-а Герзашцара Низаш хилийтара мел эшар дергда. Коммунистически партена гонахьа айхха кхотаденна а долаш Советски Эскарен ТIема Форда Флотеи, Варшавски Договора доакъошхой йолча пачхахьалкхений эскарашца цхьана фийлаха тIа латт социализмана карагIдаьнна сийлахь - доккха хIамаш лорадеш, хадданза тIема кийча йолаш, моллагIа агрессор цу сахьатеи эффективнеи юха тоха могаргдолаш. Цар хадданза эргайоахаш тоаю шоай тIема говзал, лакхъю лаьтта, фега, форда тIа тIом бе Iомабалара говзал, дегIайоагIа морально - денала потенциал.

Сийлахь - йоккхача Коталон цIей даькъала дувцаш моаршал лу аз Эскарен Флотен личны составага, Герзашцарча Низий ветеранашка, тIема берригача доакъошхошка.

1941—1945 шерашка Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъо Котало яьккха 40 шу дизар белгалдеш аз приказ лу:

Тахан, 1985 шера 9 мая, моттигерча ханах 22 сахьат даьлча, цIейна хетаяь артиллерийски салют ле вай Даьхен столице турпал - городе Москве, союзни республикай столицашка, турпал - городашка Ленинграде, Волгограде, Одессе, Севастополе, Новороссийске, Керче, Туле, Смоленске, Мурманске, турпал - крепосте Бресте, хIаьта иштта городашка Калининграде, Львове, Ростове-на-Дону, Куйбышеве, Свердловске, Новосибирске, Чите, Хабаровске, Владивостоке, Североморске шовзткъазза артиллерийски залп а тохаш.

Даим сийле хийла вай Даьхен паргIатон шийн лоIаме хилари бахьан долаш хиннача тIемашка лийгача турпалий!

Даькъала хилда советски турпала халкъи цун сийдола Герзашцара Низаш!

Даькъала хийла Советски Союза Коммунистически парти — эррига коталонаш яхара вай дегаш урауттадери из вIаштIехьдоахарн!

СССР оборона министр, Советски Союза Маршал С. СОКОЛОВ.

РУСЛАНА СЕДКЪА

(Йистедоалар. Долалур 3-ча оагIо тIа).

хара а тIема гIулакха а болата закон да, даим из кийча хилар, — йоах Руслана. — Иштта лаьрхIад из вай Даьхе фашистех лорае мегача вай даьшеи даь-даьшеи.

Фе а тIема кийча а хилар — из тIемахочун бокъонца долча гIулакхашца латташ да, укхазе боккхача лоархIаме ба цун политически кхетам, из дувзаденна да цун дешарца, социалистически деккарашца, цунна герз довзарца, шийна тIадилла гIулакх тешшаме кхоачашде харца...»

Дукха халонаш бIаргаяйра Аушев Руслана, цо Афганистане яьккхача хана, дукха нийсъелар чIоагIа кхераме моттигаш а, цхьабакъда, цIаккха цIа вохаш хьагойтар цо ше бокъонца къонахчал долаш а йоккха талант йолаш а эпсар хилар.

Цкъа, душманаша никъ а бохабаь, лоамашка йисар Пакистана юххе шийн доазув лораеш хинна афгански лоамагIашлой полк. Душманаша экхийтадар сиха доагIача Кунар яхача хи тIара тIий, яхеи ялеи моттиг а йоацаш, лоамашта юкъе йисаяр полк.

БIАЬСТИ дар из. Дийнахьа йIайха яр, хIаьта бийсанна шийла хулар. Руслана дувц: «Декхар оттадир тха батальона хьалхашка: цу душманаша наькъа тIа еттача духьаленех чакх а даьнна, афгански салтий кхерий есараллара мукъабаха, аьнна. Пен мо нийсса уоагIа бодача лоаман босех хьерчаш, кхестар готта никъ, ахка вахара кхерам болаш дар кIеззига а дIаюстара ваьлча. Наг-нагахьа машина гусеницаш, кIалара лаьтта а хьаьде, Iоохкалора, хIанз-хIанз машина чуйода-кх, аьнна, хетийташ. Цхьабакъда, кIаьта а юхатIехьашка валанзар, кхераваланзар цхьаккха а салте. БархI дийнахьеи бархI буси бир оаха из никъ. ТIий а дир оаха ханна лаьрхIа, новкъара духьаленаш а дIаьхар.

Афганцаш Iалаьмате гIадбахар, тхо бIаргадайча. Тхона духьалъухар къоаной, кхалнах, бераш, баркал йоахар, мала хий, яа апельсинаш, чIаьпилгаш кхухьар. Советско-афгански доттагIала митинг йир Нарай яхача нах бахача моттиге. Къамаьлаш дир афганцаша а оаха а. Дукха дика дешаш аьлар вай салтий, шоашцара вай доттагIал хестадеш.

«ДагадоагIа сона, — дIахо дувц Руслана, — цхьаькха а моттиг нийсъелар, афганцашта тхогар гIо эшаш. БIаьха а хала а бар оаха бахьа беза никъ, цудухьа, хье ца луш, сихха новкъа дайлар тхо. Лоамаш. Iе. Лоа. Дуаш дола хIама — екъа паек. Хий, лоа доша а деш, доахар оаха. Цхьабакъда, салташа, массане а, боккха кхетам а денал а гойтар шоашкара. Цхьайтта дийнахьа цхьайтта бийсеи яьккхар оаха новкъа. Юххера а кхаьчар тхо афганцаш болча. Лоамаш тхона тIехьашкахьа дисар. Тхо дар царех эггара хьалха тIехдаьннараш. Ханнахьа оарц кхаьчар афганцашта».

Ший тайпара белгала а къаьстта чулоацам болаш а дар Аушев Руслана Афганистане доакхха хIара ди. Цхьабакъда, хIара сахьат а яхар мо ханаца дувзаденна де тIема сага вахар, къаьстта эпсара вахар. Кастта батальон дIа а енна, Москве М. В. Фрунзе цIерагIча ТIема Академе деша вода Руслан.

Кастташка цун батальона кулгал де воагIаргва цун воша Адам, из хьалха санна полке дикагIа лоархIаш а хургья. Цул совгIа цар зIамагIвола воша Бахьауддин а кхоачаргва цига, рота командир волаш; полке эггара дикагIйола рота хул цох а, цхьабакъда, из тIехьагIо мара ховргдац Руслана.

Иштта ба-кх уж вежарий АушевгIар.

Руслана, цунца Iа къамаьл деш хилча, дуккагIа шийн хьехархой, доттагIий, новкъостий бувц. Дика дош оалаш, доккха гешал деш бувц цо шийн курсантски батальона командир хинна полковник В. Н. Приходько, Афганистане волаш шоай полка командир хинна, Советски Союза Турпал, подполковник Е. В. Высоцкий, иштта биц ца луш дагалатт цунна шийн тешаме доттагIий: В. Кудин, Н. Степанов, С. Шашев, Р. Гасанов, А. Сорокопуд, дукха кхыбараш.

ХIанз Руслан Академе дешаш ва. Из цо дика дIахьу. Дешарца цхьатарра дуккха мехка гIолла леле везаш а нийслу цун; из вIашагIветтаду заводий а фабрикай а коллективашца, интеллигенцеца, студенташца.

Руслана дагадоагIа, зIамига волаш шийга, мала хила безам ба хьа аьлча, «ГагаринIа» аьле, жоп лора цо. ХIаьта хIанз, дукха ха йоаццаш Малгобекски районерча Редант яхача юртарча школе цхьан классе урок дIахьош, мала хила безам ба шун, аьнна хьехархочо шоашка хаьттача, кIаьнкаша жоп деннад: «Аушев!» — аьнна.

ДАИ нанеи дахача Грозне цIавеча, вIалла а мукъа хилац Русланага. Цунга телефонаш етт комсомола обкомера, райкомашкара, заводашкара, телевиденеи, радиои комитетера. ДIавах - вахача цунга хьежаш ба доттагIий, новкъостий, дIайха дешаш, ховха зизаш.

Цкъа иштта вIашагIкхетар нийсденнача, хаьттар цунга: «Миштa хилар хьо турпал?» — аьнна — «Хац, — жоп делар Руслана. — Аз цун уйла а яьяц. Сай тIема декхар кхоачашде хьежаа соа.

Ший декхар кхоачашдар. Из да-кх Аушев Султана Руслана, саг а эпсар а хиларга хьежжа, шийн вахаре керттера лоархIа гIулакх.

С. ЧАХКИЕВ, Нохч-ГIалгIайчен комсомола преме лауреат.

МОАКХАЗ САННА ЧIОАГIА

Шоаш тIом дIаболабеш Гитлери цун гонахьара гIозараши хеташ бар, СССР из шоайла чIоагIа бартбоацача дуккхача халкъий «этнически конгломерат» я, аьнна. ХIаьта цунга хьежжа яр вай доазон тIа цар чакхъяккха лаьрхIа къамашта юкъе цIур бехкарен тийшаболх лелабарен политика а.

ИЗ БАКЪДАРА кхоачам хургба аьнна хет алхха Къулбаседа Кавказе бахача нахаца фу никъ лувца уж лерхIаш хиннаб дагадохийтача. Гуччахьа бусалба ди, лоамарой Iаьдалаш чIоагIа шоаш лоархIаш ба, яхача цар Къулбаседа-Кавказерча шоай эскара доакъошка гитлеровски командоване дIаяхьийта хинна къайлагIара директива па хьоахайча иргъяш: «Россе цхьаннахьа кхычахьа доацача тайпара Кавказе Iадаташа, бусалба дин законаша, шариIато шийн низа кIал лоаттаду лоаман нахах доккхагIдола дакъа. Цо вайна гIойле ю е лаьрхIа акци чакхъяккхара. Лоамарой атта тешаш хIаман дукха уйла ца еши нах ба. Царца болх бе кхыча къамашца санна хала хургдац. Де эпар да моттигера бандиташ герзаца дика Iалашбар, германски бIу тIакхаччалца вайна лаьрхIа лораергйолаш лоархIаме объекташ царга дIаялар. Грозный, Малгобек, кхыйола районаш вай кара кхаьчача, тIаккха вIаштIехьдаргда Баку хьа а яьккха, Кавказе оккупационни режим оттае а, лоамашка эша гарнизонаш дIахьожае а, хIаьта лоамашка цхьа бахьан сатем эттачул тIехьагIа берригa лоамарой бIабаь дIабаха. Нохч-ГIалгIайченера лоамарой сел дукха а бац, хIаьта иттех йолча вай зондаркомандас лоацпача хана берригa цар маIа нах хIалакбе низ дIакхоачарг а ба. Из акци чакхъяккхара Нохч-ГIалгIайчене шийла дикагIа доапаш Iалама хьалаш — чIожеш я. ТIаккха из бахьан долаш лагераш хьае а эпаргьяц».

Иштта хиннад-кх лоамарой доттагIий ца тхо яьхачар, шоай аьттув баьлча чакхдаккха лийрхIар.

ТIаккха хьожаргда вай Къулбаседа Кавказа шоаш хаиза дIаяьккхача моттигашка цар даьчунгеи йитача лерашкеи. Ховш да, эггара хьалха автомобилех - душегубкех духхьашха укхаза пайда ийбе гIаьрахой боленшлга. СССР-е кхычахьа санна укхаза а цхьаккха къам е народность бе-башха ца хеташ хIаландe лаьрхIа хиннаб фашисташ. Краснодарски крае шоаш доал лоаттадеча юкъа 61540 саг къиза вийннав цар. 32 эзар Германе дIавигав.

Цу тайппара цIийн лераш йитай цар Черсий-Балкхаройчене а. МоастагIчун къизал ца ловш йисанзар цхьаь цаI юрт. Иштта, Зольски силоса баьккхача кIоага чу 48 саг чу а лаьлла, тIаккха цига гранаташ чутайса хиннаяр. Царна юкъе дар кхаь шерагара бархI шерага кхаьча 17 бер. Оарек яхача юртара йоккха саг Екаева, бензин теха, йоагайир. Фашисташ делхабаьчул тIехьагIа Нальчика юхе танкашта духьала яьккха хиннача сангар чу хьакораваьв низагIа вийна ялх бIаь совгIа саг.

Прималка яхача юрта фашисташа шоашта кара нийсденна вай ши эзар совгIа салте чувоаллавара лагерь хьаяьяр. 1943 шера ЦIеча Эскаро из юрт мукъаяьккхачул тIехьагIа цига коранаьв вийна 1976 саг, царех 150-не алхха шоаш цигара бовда безача эттача дийнахьа сихбенна топаш техай цар.

ИШТТА шоаш дIа мел кхаьчача аьккий хьисапера къизал гойташ чакхбаьннаб гитлеровцаш. ТIаккха фу ала йиш я тахан а тIехьа буржуазни историкашта юкъе фашисташ СССР-е баха нах «коммунистически диктатурах» мукъабаха гIийртаб, яхаш цар леладаьчун гештде гIерташ хилча. Уж бIеха а дегаза а уйлаш я.

Бакъда, царна магазар е киловзалашца а, е низаца а вай халкъий сийлахь-доккха доттагIал лохаде. МоастагIчоа духьалъайттар цаI санна дерригa СССР-е даха къамашии народносташи, цу даькъе Нохч-ГIалгIайчен къонгаш а мехкарий а болаш.

Малгобек лораеш, Грознена тIакхача гIертача моастагIчун эскара доакъош низах дохадеча, юхакховсача дакъа лоацаш хиннаб эрсий, украинцаш, белорусаш, Прибалтика, Юкъерча Азе, Кавказа, кхыча халкъий викалаш. ХIаьта вай республикера бахараш Москва, Ленинград, Брестски крепость, Украинца, Прибалтика бахьан лаьттача тIемашка моастагIчунна духьала лаьттаб. Цуна тешал ду царех 50 гаргга сага Советски Союза Турпала цIераш енна хиларо, хIаьта вай йоккхача Даьхен моллагIа лаьттан чIегилг бахьан шоаш къовсам лоаттабеш советски нах хиннабале а, шоай цIенче лораеш сапна са дехка латаш, кхы па доале, шоай укх дунен тIа эггара дезагIа дар — вахар дIалуш хиннад цар. ХIаьта шоашца, оагIох оагIув а теха, тIема халонаш цхьана ловш вола новкъост вийча, шоай воша из волаш санна чIир лехаш хиннай. Цудухьа оал вай, цIийка чIоагIденна доттагIал цхьанна а низа дохаде могаргдац, аьле.

ХIаьта вай халкъий вошал шийн кIоарга овлаш долаш а дар, хIана аьлча, дукха хьалха денз къахьегамхоша шоай бокъонаш бахьан лоаттадаьча классови къовсамашка тоссаденна из, тIаккха революци яьча хана, граждански тIема шерашка, мехка индустриализаци а коллективизаци а чакхйоаккхаш, хьалхарча пятилеткашка шоашта ираэера вахар хьалдар духьа, дерригача къамий викалаша юкъарча гIулакха шоай дакъа юкъехухьаш хьалдаь из. Цхьаккха хIаманца хувцаргдоацаш шоаш болга дIахьекхар советски наха Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа. ТIаккха цу шерашка дайна Iазап сага ца дайна тайпара хиларо цIаьккха а хьагойтар цун чIоагIал шеко йоацаш йолга. Из бакъдеш да тIом чакхбаьнначул тIехьагIа 40 шера вай хьадахьа сийрда вахар.

М. КАРАТАЕВА, Нохч - ГIалгIай исторе, социологе, филологе института сектора заведующи, исторически Iилмай кандидат.

ЛИР ДОЖАРГДАЦ ЦАР

СИИЛЕН аллея... Города юккъе, массане а бIарг тIаоттаргболча доахк дикагIчарех дикагIболча вай мехкахой сурташ. Дуне хIалак ца дайташ фашистски Iазапах мукъадаьккхарех ба уж. Укхаза ца соцаш, бIарг ца тохаш саг тIехвалац. Даймехка тешаме хила дув буъ укхаза пионераша, турпалхой сий ца доаде чIоагIо а ль, эскаре гIулакх де ух кагирхой...

...Федор Радус, Иван Заболотный, Ханпаша Нурадилов, Николай Алексеев, Ирбайхан Бейбулатов, итташ бола Нохч - ГIалгIайчен турпалаш. Сибат долаш, хоза нах ба уж. БIарахьежача хетац къизача тIема хало цар Iайшай, аьнна.

Иван Заболотный. Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа йиллургйоацаш шийлар йитай цо. , 110-зза моастагIчунна духьала эттай цун истребитель, фашистий 10 самолет йохаяьй. ТIеххьара а фашистски аьрзи кIалхара ца ялийта, шийн самолет тIа а теха веннав из. Даймехка дагавоагIа шийн майра воI. Из тIем тIа хиннача полке хIара Iур-Iурра цIи йоаккх цун. Массаза а аьтта оагIорахьа латтачо жоп а луш, оал:

— Гварде воккхагIвола лейтенант, Советски Союза Турпал коммунист Иван Заболотный, немецко - фашистски гIаьрахоех Даьхе мукъайоаккхаш веннав.

Севастопола тIакхача гIерташ хиннача фашисташта духьала лаьттав Радус Федор Никифорович, Орел яхача города юхе Даймехка кортамукъале бахьанце шийн вахар дIаденнад Алексеев Николай Михайловича. Воронежски фронте волаш дийнахьа кхозза - диазза шийн истребитель моастагIашта духьала йоахаш хиннав Советски Союза Турпал Жулов Федор Егорович.

...Дуне даа хьогаш веннав Сталинграде кIанташта юкъе кIант, лаьчашта юкъе лаьча хинна Ханпаша Нурадилов. Даьхе бахьанце дIаденнад цо вахар. Сага меттаца кIезига да цунна карагIдаьннар хоастаде дешаш. Цох лаьца иллеш даьхад тIема новкъосташа. ХIанз а доахаш а да. 920 фашист вийнав цо, 12 моастагIа есаралла воалаваьв, 7 пулемет хьаяьккхай. Из дерригa а даьр цхьа саг, цхьа са да. Вохавича, аьчача бера герз дIахийцадац Даьхен салтечо. Леча хана а. герза лак бе доаллаш хиннав из.

Боарам боацаш денал, къонахчал долаш хиннача тIемахочоа карагIдаьннарах цецвувлаш украински йоазонхочо Любомир Дмитеркос яздаьд: «Ханпаша Нурадилов дийна бараштa юкъе кхы воацаш дIаваьннав. ТIема сийлен чIоагIле санна, доттагIаша лораю цун орденаш. Лергвоацаш лир дижад цун хьажа тIа, лоаман нохчий юрташка кIезига кагий нах бац Ханпашана тара хила безам болаш. Цунца ба халкъа цIаккха а бохаргбоаца низ».

Ф. Радуса эскадрилья Фински залива тIехьа а яьнна, моастагIий доазонна бомбаш етта яхача хана, шаккхе а мотор бохабаь йисай воккхагIволча лейтенанта Жигалина самолет. МоастагIашта юккъе самолет Iо ца хоайича де хIама доацаш висав летчик. Хадданза тIакхувш хиннаб фашистски летчикаш, лаьттара ца соцдаш етташ хиннай зениткаш. Новкъост кIал ца вита гIерташ цунна го боахаш, моастагIий делхабеш, лаьча санна лийннав командир, из лоравеш хиннай эррига эскадрилье а. ТIеххьара а шийн самолет лаьтта Iо а хоаяь, фашисташта кIал ца буташ кIалхара баьхаб цар шоай новкъостий. Цу тайцара дола масалаш чот йоацаш дукха кхувла йиш я.

ТIЕМА доттагIлен традицеш хьаллоацаш, даьша дIадоладаь гIулакх тешаме дIахьош ба тахан эскаре гIулакх деш бола кагирхой. Даьхен тешаме къонгаш шоаш болга цар дIахайта дукха моттигаш я. Нийлха па луш, шерлуш доагIа турпалхой мугIараш. ТIеххьарча хана сийлен аллеяна керда ши цIи IотIахийттай. Интернациональни декхар кхоачашдеш хиннача Нохч - ГIалгIайчен шин воIа—Р. Аушевнеи А. Демченконеи Советски Союза Турпал яха лакха цIи еннай. Дай гIулакх къонгаша хьаллаьцад.

М.-Б. ЦИЦКИЕВ.

Ростов-Баку яхача трасса тIа гIолла хьал-Iо тIехбувлача наьха теркам тIаозаш ба Наьсар - Керте бола сийлен гув. Цо дагабохийт Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа шоай синош ца кходеш, Котало гаргакхийлараш.

Хоза Iи деш ягIача гаьна кIал латтача памятника тIа дIаязъяьй денал гойташ байнача летчикий цIераш. Царех ва Советски Союза Турпал В. А. Половинкин, Г. Н. Павлов, В. И. Юдин, М. А. Эсмурзиев.

Назране бахача наха, кагирхоша сий а деш дагакхоаб цар цIераш, цIаккха а дIахадийтац памятника юхера дийна зизаш. ХIаьта цун юххе чакхйоах цIейнта хетаяь митингаш, эскаре болха кагирхой, керда хьахула дезал а боагIа Даьхен денал дола къонгаш дагабоха а цар сий де а. Иштта, наьсархой ноахалашкара ноахалашка а йоалаш, даим а дийна юсаргья цар цIераш.

СУРТА ТIА: Сийлен гувна тIа зизаш дохкаш ба керда хьахнина дезал.

И. ПЛИЕВА сурт.

ЦIей сийна

Самардийнахьа республикански театрально - концертни зале хилар, Сийлахь - боккхача Даймехка тIем тIа советски халкъо Котало яьккха 40 шу дизара хетаяь партийни, советски, общественни организацей викалаша, города къахьегамхоша Грозненски гарнизона бIухоша цхьана яь торжественни сайре.

Президиуме ба КПСС обкома, Грозненски горкома бюрой членаш, ветеранаш, производстве хьалхалаттараш.

Цхьа барт болаш Сийлен президиуме хорж КПСС ЦК Политбюро.

КПСС обкома, НГIАССР Лакхехьарча Совета Президиума, НГIАССР Министрий Совета цIерагIа парте Нохч - ГIалгIай обкома хьалхарча секретара В. К. Фотеева даькъала бийцар. Сийлахь - йоккхача Коталон 40 шу дизара торжественни собране доакъошхой, царца цхьана эррига республика къахьегамхой, тIема а къахьегама а ветеранаш, могаш - маьрша болаш цар вахар хилар, балха а къона тIехье хьалкхееча а цар боккха аьттув балар ловш ловца а баькхар.

ТIема шерашка байнараш дагабехе, цар сийна йист ца хулаш минут йоаккх заде гулбеннараша.

Торжественни собране доакъошхой даькъала бийцар городерча кагийча нахеи мехкарашеи.

БАЗОРКИН Идрис

Лоаман кхалнаьха традици

Очерка тIара дакъа

ТIом болабеннача хьалхарча дийнахьа денз берригa шоай низ, хьаькъал дIалуш статьяш, очеркаш, кхыйола материалаш язъеш къахьийгад Нохч-ГIалгIайчен яздархоша, поэташа.

Тахан оаха кепатох Базоркин Идриса, Яндиев Жамалдий цхьайола произведенеш.

...Юха а дуне баьддир хьайнача дунен шолагIча тIемо. Мехка тIехьа мохк, пачхахьалкхенна тIехьа пачхахьалкхе дIакхоаллаш сабIарзденна хьувзар фашкирг санна цIийх йиза йола фашизм. Форда чура арайиккха бирса талгIи санна вай хьамсарча Даьхен доазон йистошка гIолла хьувзаш, кхесташ бар тIом, юххера а эггара йоккхагIа йола, чопех хьалйиза йола цIаьрмата а унзара а талгIи санна вай безаме хьунаш, шера аренаш дIакхехкаш, гобаьккха Iоажал, бала боаржабеш, вай юрташ, городаш йохаеш, вай сий доаде, вайгара кортамукъале яккха гIерташ, вай вахарах даха гIерташ тIахьийдар из.

МоастагIчунца лира къовсам лоаттабе тIакьийхар Даьхено шийн сий дола къонгаш. Юха а дийнъелар халкъа тIема традицеш, Даьхе бахьан болабеннача тIем тIа баха шоай къонгаш даькъала бувцаш болча вай ноаной тIема традицеш. Командира наьна, лоаман кхалсага Маликата оазаца, вайна юха а хезар нохчгIалгIай халкъа турпала Аьде Сурхочун наьна лергбоаца легендарни тIахьехам.

Эзари ийс бIаьи шовзткъеи шоллагIа шу. Юрта гонахьа тIатеIа латт хьу тIайола довкъаш. Чуувз ала йиш йоацаш, укхаза гаьна доацаш Iододаш долча Iалаьмате хозача Эса хий молаш санна, мол ала йиш йолаш цIена фо да гонахьа. ЧIоагIа сийрда хьеж юрта малх. Гоабаьккха михо теркаеш латт кхаьча хьажкIаш.

ЗIамигача деrIах йола сабаре Маликат латт коа араяьнна, карта йисте дIа а этта, уйланга яха. ТIеххьарча хана цунна дуккхаза нийслуш дола хIама да из.

Ачалкхе яьй из. Къело, араяьккха, дикагIа йола моттиг лохаш, дезалце цхьана, укхаза, хьуна юхе, сиха додача Эса бердашта юхе кхаьчай из. Бераш кхийна даьнна а кхувш латташ а дар, цхьадараш дешаш а дар, юртахоша лоархIар из. КIайфиннашца тIом хьайнаб яха хоам лоамашка хьакхаьчача, воккхагIа вола воI шийн лоIамагIа ЦIеча Эскаре ваха накъаваьккхар цо. Хала дар, хIанз а из бер да моттар, бакъда, цунца цхьана Iалаьмате гIоздаьнна а дар наьна дог: «ХIаьта кIаьнк зовза вац! Къонахчоа керттерадар из да».

Цхьа тIом сецаб алалехьа гIабаьржар шоллагIбар.

Каст-каста доагIар воIагара, дог хьеста хьамсара каьхаташ, бакъда, хIанзарчоа ше цIаьа йиш йолаш вацар из. Ха яцар. Яздора, моастагIий дукха ба, массавар а хIалакваь дIаваккха везаш ва, яхаш.

ТIеххьарча хана цхьаккха а хоам бацар цунгара.

ХIанз а — юха а цун уйла ю нанас: «Тачкист ва из. Фуй из танк яхар? Тешаме герз дий-хьогI из?»

Юртсоветера новкъостий а баьхка, шийн уйлаех яьккхар из. Городе съезде яха еза аьлар. Баьхкараш, шийн сий дарах баркал аьнна дIа а бахийта, съезде яха кийчъяла эттар йоккха саг. ЗIамагIволча воIо дIаежар ворда. Коа араяьлча, цкъарчоа шийна бIаргадайначох ца тешаш, соцаеннача латтийсар Маликат. КоанаIарашка, гобаьккха лоалахой а болаш, латташ вар... укхан хьамсара Iалауддин. Латташ ва-кх коанаIарашка могаш-маьрша а волаш, малхо йоагаяь юхьмараш а йолаш, укхо накъавоаккхаш санна кхувшвоагIа зIамига саг а воацаш, бокъонца вола къонах а хинна. Едда тIаяха цун мархIаэккха безам боллаше, лоалахоех эхь хийтта, саббаре тIаяхар из воIа. Бакъда, гIадъяха бIаргех Iоуха хий соцалацар цунга... Ца Iелуш тоIIаваь мархIавеллар Маликата шийн кIаьнк, из зIамига волча хана ше воллаш хиннача тайпара, зIамига волча хана цо шийна буллаш хиннача тайпара дIатIабиллар цун наьхка тIа шийн корта, бе еллар шийн воIага Iалаьмате чIоагIа тоьш а цун накха сийрдабаьккха къегаш а йола орден.

Кхо шу дар Маликата Iалауддин ца гу. Кхо бутт бар цхьаккха хоам боаца. Кхаь дийнахьа еннаяр воIо отпуск, бакъда, вIашагIкхетар хиланзар кхаь минута мара. Къастар хилар укхаза, коанаIарашка.

— Со хIанз укхаза хургва, шоана гаьна воаццаш. Вай Грозный, вай юрташ лораеш. ХIаьта хьо гIо, моастагIчох лата оарцагIа баха вай лоаман кIантий... — йоахар воIо, къасташ.

ШоллагIча дийнахьа, дегIа йоккха йоаца а оамала кIаьда йола командира-турпала нана Маликат латташ яр городской театра зале хьайийллача лоаман кхалнаьха республикански съезде, малхо къегаеча трибуна тIа къамаьл деш, цун саббаре оаз хIанз екаш яр майра а дог тийша а. Цо тIахьехар шийн вийи новкъостий — нохчий а гIалгIай а, из кхайкар берригача лоаман кIанташка, эггара сий долаш болча тIем тIа уж хьехаш, эггара дегазагIа волча моастагIчунца, гIаьрахочунца — немецки фашизмаца лата уж оарцагIбоахаш. «Са хьамсара нешаш, — йоахар цо, — гIо де ЦIеча Эскара, чIоагIъе Республика оборона, фашистски гIаьрахошца лира а къиза а тIом бе шоай бераш даькъала дувцаш накъадаха. Гаьна дац вай котало йоаккхаргйола ди. Сийле хийла майрал а денал а долча кортамукъале езача Кавказа къонгий!»

ЯНДИЕВ Жамалда

ДА ВАЛА, ТIОМ ХЬА

Ца безаш, ца бехаш,
Маьршача коа тIа
Цlерца, кIурца байа,
Ваха хьогар, лела хьогар,
Мерзача дунех воаккх Iа.
Къаьна да, сий дола нана,
Шийла таьзет кер чу дилле,
Малха дунен тIа бутт Iа.

Да вала, тIом хьа,
Да вала, тIом хьа!

ТIехьех доккхал де,
Безаме яха енар,
Везача марах яьккхе,
Бой нана йий ют, Iа,
Да вала, тIом хьа,
Да вала, тIом хьа!

Ца безаш, ца бехаш
Тха маьршача коа тIа
ЦIерца, кIурца байа,
Ваха хьогар, лела хьогар,
Хозача дунех воаккх Iа.

Да вала, тIом хьа,
Да вала, тIом хьа!

ХЬАЙ ВАХА БЕЗАМ БАЛЕ

Хьай ваха безам бале,
Хьай лела безам бале,
Вай сийрда Даьхе
Хьайна езаш яле, —

ГIатта, са новкъост,
Лома бирсалца,
Лата, са новкъост,
Вай даьй хьинарца!
Хьона хьай цIа дезе,
Хьона хьай боахам безе,
Хьо тахан къонахчал
Дайна веце,
ГIатта, са новкъост,
Къонахчун хьинарца!
Лата, са новкъост,
Цу лома майралца,
Хьо хьай даьна ваь вале,

Хьо хьай нанас кхеваьвале,
Хьона хьай наьна тIар
Хьаьнал хинна бале,
ГIатта, са новкъост
Оатто ца лехаш сина,
Лата, са новкъост,
Воай ноаной къина!
Дунена хьай къаста
везарах,
Безарех хьай вала везарах,
Воай ноаной къина,
Эхь ма хилийталахь,
Тахан къонахчал декхе,
Зовза ваьле,
Са новкъост, сесага дог
Хьайха ма кхоардаделахь.

Редактор О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместитела — 2-85-07; бехктокхама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-54-04; промышленностен транспортен — 2-65-01; юрта боахама — 2-47-84; культура — 2-64-75; письмой — 2-85-64; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-65-01; сельского хозяйства — 2-47-84; культуры — 2-64-75; писем — 2-85-64; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ05164. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2188.